

Gerechtshof Den Haag
Zaaknummer: 200.302.332
Roldatum: 10 oktober 2023

MEMORIE VAN ANTWOORD NA VOEGING

inzake:

- 1. Vereniging Milieudefensie**
gevestigd te Amsterdam
- 2. Stichting Greenpeace Nederland**
gevestigd te Amsterdam
- 3. Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee**
gevestigd te Harlingen
- 4. Stichting ter bevordering van de Fossielvrijbeweging**
gevestigd te Amsterdam
- 5. Stichting Both ENDS**
gevestigd te Amsterdam
- 6. Jongeren Milieu Actief***
gevestigd te Amsterdam

Geïntimeerden, oorspronkelijk eiseressen,

Gezamenlijk te noemen: "**Milieudefensie c.s.**"

Advocaten:

mr. R.H.J. Cox, mr. M.J. Reij, mr. A.J.M. van Diem

tegen:

Shell plc

gevestigd te Londen, Verenigd Koninkrijk

Appellante, oorspronkelijk gedaagde

Advocaten:

mr. D.F. Lunsingh Scheurleer, mr. T. Drenth

en:

Stichting Milieu en Mens

gevestigd te Zwolle

Gevoegde partij aan de zijde van Shell plc

Advocaat:

mr. dr. D.J.B. Bosscher

* De Vereniging Jongeren Milieu Actief - de jongerenorganisatie van Vereniging Milieudefensie - is per 1 september 2022 ontbonden. Haar activiteiten zijn voortgezet binnen Milieudefensie.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	2
2.	Reikwijdte en toepassing van artikel 3:305a BW	3
3.	Een weging van energiebelangen van Nederlandse burgers leidt niet tot een andere verantwoordelijkheid van Shell en dus ook niet tot aantasting van het Vonnis	4
3.1	Uitgangspunten in hoger beroep en beoordelingskader	4
3.2	Belangrijke feiten die niet ter discussie staan tussen partijen	5
3.3	M&M geeft geen onderbouwing van de door haar gestelde effecten van het Vonnis.....	6
3.4	De vrees van M&M voor ingrijpende en onacceptabele prijsstijgingen is onterecht	7
3.5	Een snelle duurzame energietransitie dient de energiebelangen van Nederlandse burgers .	9
3.6	Niet de politiek maar de markt bepaalt primair de prijs en beschikbaarheid van gas en olie in Nederland	13
3.7	De politiek treft in tijden van (tijdelijke) energietekorten maatregelen	17
3.8	Slotsom ten aanzien van de energiebelangen van Nederlandse burgers	19
4.	De vindbaarheid van de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm.....	19
5.	De effectiviteit van het Vonnis, causaliteit en belang	20
6.	Afsluitende opmerkingen en conclusie	27

1. Inleiding

1. Op 18 juli 2023 heeft Stichting Milieu en Mens (**M&M**) haar Memorie na Voeging (**MnaV**) genomen. In haar MnaV heeft M&M afkortingen gebruikt die door Milieudefensie c.s. zullen worden overgenomen. De Memorie van Antwoord van Milieudefensie c.s. van 29 november 2022 in het incident tot voeging van M&M zal hierna worden aangeduid als **MvAil**. Voor het overige zal Milieudefensie c.s. de in haar Memorie van Antwoord in de hoofdzaak (**MvA**) gebruikte afkortingen hanteren.
2. M&M heeft zich in deze zaak aan de zijde van Shell gevoegd. M&M ondersteunt daarmee het hoger beroep van Shell tegen het Vonnis en mag – binnen de door Shell en Milieudefensie c.s. getrokken grenzen van de rechtsstrijd in hoger beroep – zelfstandig redenen aanvoeren waarom het Vonnis volgens M&M niet in stand zou mogen blijven. Dat heeft M&M met de MnaV gedaan.
3. Milieudefensie c.s. constateert dat M&M voor een deel van de onderwerpen stellingen inneemt die niet wezenlijk anders zijn gemotiveerd dan Shell in haar MvG al heeft gedaan, zodat Milieudefensie c.s. daar slechts kort op reageert met (voornamelijk) verwijzingen naar haar MvA en MvAil. De belangrijkste onderwerpen in de MnaV van M&M betreffen (i) de reikwijdte en toepassing van artikel 3:305a BW, (ii) het beweerd belang van Nederlandse burgers bij instandhouding van het aanbod fossiele energie in Nederland, mede in relatie tot het waarborgen van de betaalbaarheid van (fossiele) energie, (iii) de vindbaarheid van de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm en (iv) de effectiviteit van en het belang bij het reductiebevel.
4. In hoofdstuk 2 van deze antwoordmemorie bespreekt Milieudefensie c.s. eerst de stellingen van M&M over de reikwijdte van de algemeen belangactie en de ontvankelijkheid van Milieudefensie c.s. op grond van artikel 3:305a BW, inclusief een reactie op de stellingen van M&M over de in haar ogen benarde positie van de voegende partij in deze appelprocedure.
5. In hoofdstuk 3 bespreekt Milieudefensie c.s. het centrale thema van de voeging van M&M, namelijk het beweerd belang van Nederlandse burgers bij instandhouding van het aanbod van fossiele energie in Nederland en de zorgen van M&M over de betaalbaarheid van (fossiele) energie. M&M is van mening dat (handhaving van) het Vonnis ertoe leidt dat die (energie)belangen worden geschaad. Al met al meent M&M dat een weging van deze energiebelangen ertoe zou moeten leiden dat op Shell geen enkele verantwoordelijkheid rust voor het omlaag brengen van haar wereldwijde CO₂-emissies, die onbetwist bijdragen aan klimaatverandering. Hoewel enige objectieve feitelijke onderbouwing van de stellingen van M&M ontbreekt, zal Milieudefensie c.s. met verwijzing naar gezaghebbende bronnen uiteenzetten dat er geen aanleiding is om te vrezen dat het Vonnis tot een energietekort en/of “ingrijpende” en “onacceptabele” prijzen voor (fossiele) energie in Nederland zal leiden.
6. In hoofdstuk 4 reageert Milieudefensie c.s. op de stellingen van M&M over de vindbaarheid van de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm.
7. Vervolgens komt Milieudefensie c.s. in hoofdstuk 5 te spreken over de argumenten van M&M omtrent de effectiviteit van het reductiebevel. Milieudefensie c.s. zal toelichten dat de argumenten van M&M voor wat betreft de effectiviteit niet kunnen slagen.

8. Tot slot besteedt Milieudefensie c.s. in haar afsluitende opmerkingen in hoofdstuk 6 nog kort aandacht aan het door M&M aangehaalde onderwerp van de trias politica.

2. Reikwijdte en toepassing van artikel 3:305a BW

9. M&M meent dat de collectieve actie van Milieudefensie c.s. – die tot doel heeft het beschermen van het belang van de huidige en toekomstige generaties Nederlandse ingezetenen bij een leefbaar milieu – ongeschikt zou zijn voor “*de entree die artikel 3:305a BW Milieudefensie c.s. verschaft*”.¹ Daarnaast zou Milieudefensie c.s. volgens M&M niet-ontvankelijk zijn omdat er ook burgers zijn die het niet eens zijn met de vorderingen van Milieudefensie c.s. en het niet zo kan zijn dat Milieudefensie c.s. haar “*subjectieve urgentiebeleving*” omtrent het nemen van de noodzakelijke maatregelen ter voorkoming van gevaarlijke klimaatverandering middels een collectieve actie zou kunnen afdwingen, aldus M&M.²

10. In de reactie op Grief VII van Shell (hoofdstuk 10.10 MvA³) en in par. 2 en 27-28 van de MvAil heeft Milieudefensie c.s. al toegelicht dat dergelijke argumenten niet in de weg staan aan de ontvankelijkheid van Milieudefensie c.s. op grond van artikel 3:305a BW.

11. Integendeel: het Urgenda-arrest maakt juist duidelijk dat een vordering tot het treffen van passende maatregelen tegen de dreiging van gevaarlijke klimaatverandering bij uitstek geschikt is voor civielrechtelijke beslechting in een collectieve actie, omdat daarmee een efficiënte en effectieve rechtsbescherming wordt bevorderd.⁴ Maatschappelijke verdeeldheid over de behartiging van dergelijke ideële (milieu)belangen is geen beletsel voor ontvankelijkheid:

*“Maatschappelijke verdeeldheid over de waarde die aan zulke belangen moet worden toegekend of over de wijze waarop die belangen moeten worden afgewogen tegen andere, daarmee conflicterende belangen, is in Nederland geen beletsel voor ontvankelijkheid in een collectieve actie.”*⁵

12. Dit is in overeenstemming met art. 9 lid 3 in verbinding met art. 2 lid 5 van het Verdrag van Aarhus, dat belangenorganisaties toegang tot de rechter garandeert om op te komen tegen de schending van het milieurecht, en ook in overeenstemming met art. 13 EVRM, dat voorschrijft dat het nationale recht moet voorzien in een effectief rechtsmiddel tegen (dreigende) schending van mensenrechten, aldus de Hoge Raad.⁶

13. Artikel 3:305a BW geeft Milieudefensie c.s. dus de bevoegdheid om een rechtsvraag voor te leggen en rechtsbescherming te vragen in een civielrechtelijke procedure.

14. M&M betoogt in par. 19 t/m 29 MnaV dan nog dat haar naar eigen zeggen “*bepaalde verdedigingsmogelijkheden*” en “*onmacht*” als gevoegde partij zouden moeten leiden tot niet-ontvankelijkheid van Milieudefensie c.s.⁷ Een grondslag op basis waarvan een gevoegde partij een

¹ Par. 18 MnaV.

² Par. 13-18 MnaV en par. 27-28 MnaV.

³ Zie in het bijzonder par. 1160 – 1168 MvA.

⁴ Hoge Raad 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006, r.ov. 5.9.1 – 5.9.2.

⁵ P-G Langemeijer en A-G Wissink in hun conclusie voor het Urgenda-arrest, par. 2.5.

⁶ Hoge Raad 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006, r.ov. 5.9.2 jo. r.ov. 5.5.1 – 5.5.3.

⁷ Zie par. 32 MnaV voor die conclusie van M&M.

algemeen belangactie op deze wijze zou kunnen ondergraven is niet gegeven, en die bestaat ook niet. Bovendien is de uitleg die M&M geeft aan haar eigen positie en mogelijkheden onjuist.

15. De rechtsfiguur voeging is bedoeld voor de partij die er belang bij heeft dat één van de oorspronkelijke procespartijen de procedure wint en vreest dat die partij niet zelf met de juiste of volledige argumenten komt. Anders dan een tussenkomende partij, pretendeert de voegende partij niet over een eigen vordering te beschikken, maar wenst zij slechts één van de oorspronkelijke procespartijen, in dit geval Shell, te ondersteunen. Het is dan ook logisch dat het karakter van de voeging met zich brengt dat de rol van de voegende partij beperkt is tot het aandragen van feiten en gronden ten behoeve van het standpunt van de partij die zij ondersteunt.⁸ Met andere woorden: de feiten en gronden die de voegende partij aandraagt mogen niet tegenstrijdig zijn aan de standpunten van de partij aan wiens zijde hij zich voegt. M&M kan zich verder als voegende partij ook niet beroepen op feiten en gronden die Shell zelf niet kan aanvoeren.⁹ Het is echter onjuist dat het belang waar M&M voor opkomt ook een belang zou moeten zijn dat Shell aangaat, zoals M&M suggereert in par. 24 MnaV. De gevoegde partij komt op voor haar eigen belang. Het is eveneens onjuist dat M&M niets méér mocht dan precies dezelfde, reeds door Shell aangevoerde, argumenten te onderschrijven, zoals zij suggereert in par. 19, 22 en 23 MnaV. Van beperkte verdedigingsmogelijkheden in die zin is geen sprake.

16. M&M heeft de door haar gewenste kans gekregen om middels een memorie na voeging zelfstandig en op zelfstandig aangevoerde gronden argumenten tegen de vorderingen van Milieudefensie c.s. naar voren te brengen en dat heeft zij ook gedaan. Het feit dat M&M daarbij gebonden was en blijft aan de door Shell en Milieudefensie c.s. getrokken grenzen van de rechtsstrijd, is een gevolg van het grievenstelsel en daarmee van het door M&M gekozen (laatst mogelijke) moment van voeging, en dus niet van het instrument voeging als zodanig. Immers, wanneer M&M zich in eerste aanleg of in hoger beroep vóór indiening van de MvG door Shell had gevoegd, was er geen sprake geweest van een afbakening van de rechtsstrijd door het grievenstelsel. Niet valt in te zien dat deze procesrechtelijke beperking een rol zou moeten spelen bij de beoordeling van de ontvankelijkheid van Milieudefensie c.s., zoals M&M in par. 32 van de MnaV suggereert.

17. Bovendien geldt dat M&M het voor haar centrale thema van haar voeging, namelijk het vragen van aandacht voor en weging van energiebelangen van Nederlandse burgers en haar vrees voor (fossiele) energieschaarste en hogere (fossiele) prijzen, middels haar voeging naar voren heeft kunnen brengen. Zij wenst dat die belangen worden meegewogen bij het vaststellen van de zorgplicht die voor Shell geldt. In die zin is zij dus helemaal niet beperkt in haar mogelijkheden. In het volgende hoofdstuk zal Milieudefensie c.s. toelichten dat inachtneming van de standpunten van M&M niet leidt tot een andere verantwoordelijkheid voor Shell en daarmee ook niet tot aantasting van het Vonnis.

3. Een weging van energiebelangen van Nederlandse burgers leidt niet tot een andere verantwoordelijkheid van Shell en dus ook niet tot aantasting van het Vonnis

3.1 Uitgangspunten in hoger beroep en beoordelingskader

18. Het centrale punt van M&M houdt samengevat in dat het Vonnis tot hogere prijzen van fossiele energie leidt, dat dit ingrijpende gevolgen zal hebben voor de Nederlandse burger en dat dit

⁸ Hof Den Haag 25 april 2023, ECLI:NL:GHDHA:2023:736, r.ov. 5.22.

⁹ Ibid.

onacceptabel is en tot vernietiging van het Vonnis moet leiden. De stellingen van M&M moeten worden beoordeeld binnen de kaders van de grieven van Shell. Milieudefensie c.s. begrijpt de standpunten van M&M zo dat deze betrekking hebben op Grief I(a) en I(b) van Shell, waarmee Shell betoogt dat het Vonnis ten onrechte uitgaat van het bestaan van een ongeschreven norm die Shell verplicht de wereldwijde CO₂-emissies van de Shell Groep met ten minste netto 45% te hebben verminderd tegen eind 2030 of met enig ander percentage en dat de rechtbank niet de ogen mocht sluiten voor het bredere belang van energie en leveringszekerheid. M&M betoogt dan dat een weging van het belang van (fossiele) energie voor specifiek Nederlandse burgers met zich zou brengen dat op Shell geen verantwoordelijkheid en geen rechtsplicht kan rusten om een proportionele en adequate bijdrage te leveren aan het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering.

19. Milieudefensie c.s. stelt voorop dat zij het belangrijk vindt dat de kosten en baten van de energietransitie rechtvaardig verdeeld worden en dat kwetsbare huishoudens beschermd worden. Milieudefensie c.s. zet zich ook al vele jaren in voor dat doel.¹⁰ Het streven naar een rechtvaardige energietransitie en dito kostenverdeling doet echter niets af aan de deelverantwoordelijkheid van Shell om gevaarlijke klimaatverandering te helpen voorkomen en het recht van Milieudefensie c.s. om tegen de gedragingen van Shell bescherming te vragen. In het navolgende zal Milieudefensie c.s. dit toelichten.

3.2 Belangrijke feiten die niet ter discussie staan tussen partijen

20. Als uitgangspunt geldt dat hetgeen tussen Shell en Milieudefensie c.s. vaststaat in de procedure ook door M&M niet meer ter discussie kan worden gesteld. Het gaat dan onder meer om de volgende feiten: dat een gevaarlijke klimaatverandering voorkomen moet worden; dat klimaatverandering grote gevaren en risico's oplevert voor het leven en welzijn van mensen, ook in Nederland; dat het nog beschikbare koolstofbudget om een 50% kans te behouden de opwarming van de aarde tot 1,5 °C te beperken snel krimpt en bij gelijkblijvende emissies binnen tien jaar op is; dat er daarom met urgentie vergaande en permanente emissiereducties moeten plaatsvinden zodat de mondiale CO₂-emissies eind 2030 met ten minste 45% zijn teruggebracht; dat daartoe de bestaande energiebronnen en infrastructuur in een ongekend tempo en op een ongekende schaal moeten worden vervangen; dat er een maatschappelijke consensus is dat individuele bedrijven maatregelen moeten nemen om hun emissies te reduceren en dat niets doen onaanvaardbaar is; dat staten onder het klimaatregime van het VN Klimaatverdrag hebben aangegeven dat zij de klimaataanpak niet alleen aankunnen en dat bedrijven (en andere zogeheten

¹⁰ In 2016 heeft Milieudefensie met haar beleidsplan "samenwerken aan een eerlijke transitie" voor de periode 2016-2025 het thema klimaatrechtvaardigheid tot speerpunt van haar beleid gemaakt. Zij laat op dit thema diverse onderzoeken uitvoeren en publiceert veelvuldig om de noodzaak van een rechtvaardig klimaatbeleid en een rechtvaardige energietransitie onder de aandacht te brengen. Ook roept Milieudefensie de politiek op om de betaalbaarheid en bredere rechtvaardigheid van beleid te waarborgen en vormt zij daartoe brede maatschappelijke coalities met onder meer werknemersvakbond FNV en de Woonbond, andere maatschappelijke (milieu-)organisaties en MVO Nederland (het bedrijvennetwerk voor duurzame ondernemers). Milieudefensie zet zich dus doorlopend in voor ook de energiebelangen van Nederlandse burgers. Die belangen worden gediend door een adequate klimaataanpak. Zie bijvoorbeeld de brief aan de Tweede Kamer van 27 oktober 2021 van Milieudefensie, Woonbond en FNV: 'Laat kwetsbare huishoudens niet in de kou zitten', beschikbaar via <https://milieudefensie.nl/actueel/20211025-brf-498-alternatief-voorstel-compensatie-stijgende-energieprijzen-en-isolatie-maatregelen.pdf>. Zie ook de lancering van de Eerlijke Klimaatagenda op 9 juni 2021, 'Brede coalitie lanceert klimaatplan voor lagere inkomens', beschikbaar via <https://milieudefensie.nl/actueel/brede-coalitie-lanceert-klimaatplan-voor-lagere-inkomens>. Zie tevens Milieudefensie 2 juli 2020, Verruiming warmtefonds biedt miljoenen huishoudens kans op kosteloos isoleren, beschikbaar via <https://milieudefensie.nl/actueel/verruiming-warmtefonds-biedt-miljoenen-huishoudens-kans-op-kosteloos-isoleren> en Milieudefensie 24 juni 2018, Visie: Eerlijke verdeling van lusten en lasten, beschikbaar via <https://milieudefensie.nl/actueel/eerlijke-verdeling-van-lusten-en-lasten.pdf>.

non-party stakeholders) ook zelf verantwoordelijkheid moeten nemen voor het reduceren van emissies om de temperatuurdoelstelling van het Parijs Akkoord te halen; en dat er een samenhang bestaat tussen het Parijs Akkoord, het Besluit bij het Parijs Akkoord en de internationaal aanvaarde Duurzame Ontwikkelingsdoelen, waaruit volgt dat het belang van onder meer toegang tot betaalbare, betrouwbare en duurzame energie moet worden gediend binnen de kaders van de klimaatdoelstellingen. Evenmin staat ter discussie dat een wereldwijde energietransitie gebaseerd zal moeten zijn op energiezuinigheid (minder en efficiënter energiegebruik) en de verduurzaming van het energieaanbod.

21. De wereldwijde klimaataanpak en bijbehorende energietransitie die mondiaal tot minimaal 45% CO₂-emissiereductie moet leiden in 2030, is volgens het VN Klimaatpanel ook mogelijk.¹¹ Deze energietransitie die voor de wereldgemeenschap mogelijk is, is zeker ook mogelijk voor een rijk, welvarend, stabiel en institutioneel goed georganiseerd land als Nederland. Gesteld noch gebleken is dat in Nederland de toegang tot betrouwbare en betaalbare energie op het spel zou staan indien het mondiale klimaatdoel van een 45% reductie in 2030 gehaald wordt en Nederland daaraan zijn (proportioneel grotere) bijdrage levert. De haalbaarheid van een ambitieus klimaatbeleid voor Nederland is recentelijk nog bevestigd door de Wetenschappelijke Klimaatraad.¹² Er bestaat ook geen enkele aanwijzing dat als gevolg van het Vonnis in de periode tot en met 2030 (de periode waarop het Vonnis ziet) een betaalbare en betrouwbare energievoorziening in Nederland op de helling zou komen te staan.

3.3 M&M geeft geen onderbouwing van de door haar gestelde effecten van het Vonnis

22. M&M stelt dat het aanbod van fossiele energie in Nederland door het Vonnis zal verminderen en/of dat de prijzen in Nederland daardoor significant zullen stijgen. Een onderbouwing geeft zij niet, anders dan door te suggereren dat dit is wat Milieudefensie c.s. zelf gesteld zou hebben ten aanzien van de gevolgen van het Vonnis voor Nederland.¹³ Die suggestie van M&M is niet correct want Milieudefensie c.s. heeft – in reactie op het substitutieverweer van Shell – enkel in mondiale termen en in abstracto gesproken over de (prijz)effecten van het Vonnis. Shell heeft immers de vrijheid te bepalen hoe zij het Vonnis wereldwijd uitvoert.
23. Daarnaast heeft Milieudefensie c.s. in haar processtukken toegelicht dat en waarom het Vonnis ook op vele andere wijzen zal bijdragen aan de noodzakelijke versnelling van de wereldwijde klimaataanpak en bijbehorende energietransitie.¹⁴ Het Vonnis draagt daardoor niet alleen bij aan het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering – waarover deze rechtszaak tegen Shell gaat – maar ook, als neveneffect, aan het versterken van de (blijvende) toegang tot betaalbare en betrouwbare duurzame en moderne energie.

¹¹ MvA, par. 514 – 515.

¹² **Productie MD-479**, Brief van de Wetenschappelijke Klimaatraad van 29 augustus 2023 aan het parlement, Wetenschap onderstreept noodzaak tot versterking klimaatbeleid. In deze brief wordt op p. 2 – mede op basis van het advies van de European Scientific Advisory Board on Climate Change (ESABC) – geadviseerd de Nederlandse klimaatdoelstelling voor 2040 vast te stellen op 90-95% emissiereductie ten opzichte van 1990. Het advies van ESABC “*is gebaseerd op een onderzoek naar wat nodig is om wereldwijde opwarming tot 1,5 °C te beperken, wat mondiaal rechtvaardig is gelet op de historische uitstoot en beschikbare middelen van de EU, en wat haalbaar is.*”, aldus de Wetenschappelijke Klimaatraad. De Wetenschappelijke Klimaatraad is opgericht om regering en parlement gevraagd en ongevraagd te adviseren over het klimaatbeleid op basis van de laatste wetenschappelijke inzichten.

¹³ MnaV, par 11.

¹⁴ Zie voor een opsomming van de wijzen waarop het Vonnis bijdraagt aan de klimaataanpak en de energietransitie p. 18-22 MvA onder nummers (126) t/m (172) en verder hoofdstuk 8 van de MvA.

24. Een en ander heeft Milieudefensie c.s. toegelicht in eerste aanleg en in de MvA en is ook nog eens benadrukt in de MvAil met overlegging van producties.¹⁵ Onder meer is verwezen naar de bevindingen van de Europese Commissie dat de duurzame energietransitie nodig is voor zowel klimaatbescherming als de toegang tot betaalbare en betrouwbare energie en dat beide doelen alleen kunnen worden bereikt door weg te bewegen van *“an economy driven by fossil fuels, an economy where energy is based on a centralised, supply-side approach and which relies on old technologies and outdated business models.”*¹⁶
25. M&M kan daarom, anders dan zij heeft gedaan, niet uit de redeneringen van Milieudefensie c.s. afleiden dat het Vonnis in Nederland tot ingrijpende en onacceptabele prijsstijgingen van (fossiele) energie zal leiden. Ook haar ongemotiveerde stelling dat Nederlandse burgers op de korte en middellange termijn geen alternatieven zullen hebben kan geen stand houden, zoals hierna zal worden toegelicht. Er is verder ook geen sprake van dat er in de periode tot en met 2030 (de periode waarop het Vonnis betrekking heeft) door het Vonnis of de energietransitie in het algemeen sprake zal zijn van een algehele uitfasering van fossiele brandstoffen. Nederlandse burgers zullen in die periode dus hoe dan ook niet alleen maar afhankelijk zijn van alternatieven. Ook in een snelle energietransitie zullen fossiele brandstoffen in de periode tot en met 2030 beschikbaar blijven, zij het dat de afhankelijkheid ervan in die periode zal worden afgebouwd, welke afbouw na 2030 verder zal worden voortgezet.

3.4 De vrees van M&M voor ingrijpende en onacceptabele prijsstijgingen is onterecht

26. Het enige andere argument dat M&M lijkt te maken ter motivering van haar vrees voor ingrijpende en onacceptabele prijsstijgingen is de verwijzing in haar MnaV naar de gascrisis als gevolg van de Russische inval in Oekraïne. Dat leidt Milieudefensie c.s. af uit par. 11 MnaV, waarin M&M verwijst naar de zorg dat energiegebruikers *“opnieuw”* op onredelijke kosten zullen worden gejaagd en uit de verwijzing naar de gevolgen van de oorlog in Oekraïne in par. 6 van de MvV van 4 oktober 2022. Hoewel Milieudefensie c.s. begrijpt dat een dergelijke zorg wordt uitgesproken – de gascrisis heeft voor een deel van de bevolking immers zorgelijke consequenties die ook Milieudefensie c.s. aan het hart gaan – toont een vergelijking tussen de effecten van het Vonnis en de gascrisis dat deze zorg onterecht is.
27. De beperking van het gasaanbod voor Nederland en Europa in 2022 is naar omvang en tijd gemeten namelijk vele malen groter dan de beperking in het aanbod van olie en gas van Shell die naar aanleiding van het Vonnis wereldwijd zal plaatsvinden. Beide situaties zijn onvergelijkbaar. Milieudefensie c.s. zal dit verschil kort toelichten.
28. Volgens het Internationaal Energie Agentschap (IEA) in haar World Energy Outlook 2022 (WEO 2022) levert Rusland sinds 2015 maar liefst 40% van de totale gasvraag in de EU.¹⁷ In 2022 is volgens het IEA binnen een half jaar tijd maar liefst 80% van de toelevering uit Rusland weggevallen.¹⁸ Dat betekent dat per saldo 32% van de totale gasaanvoer naar de EU binnen een half jaar is weggevallen (80% van 40% = 32%).
29. De gevolgen van het rechterlijk bevel aan Shell zijn van een veel kleinere orde.

¹⁵ MvAil, par. 50 – 52, voetnoten 52 – 56 en producties MDV-13 tot en met MDV-15.

¹⁶ MvAil, voetnoot 53, waarin wordt verwezen naar COM(2015) 80 final, p. 2.

¹⁷ **Productie MD-480**, World Energy Outlook 2022, p. 35

¹⁸ Ibid, p. 92.

30. Ten eerste geldt dat het rechterlijk bevel ziet op een inkrimping van het olie- en gasaanbod van Shell in een tijdsbestek van 10 jaar in plaats van een half jaar.¹⁹ Alleen al de factor tijd waarin de inkrimping van fossiele brandstoffen zal plaatsvinden is dus twintig keer zo groot in het geval van het Vonnis dan in geval van de gascrisis. Daardoor is er veel meer tijd voor staten, bedrijven en burgers om zich aan te passen aan de vermindering van het aanbod van fossiele brandstoffen als gevolg van het Vonnis.
31. Ten tweede geldt dat de wereldvraag naar olie en gas (uiteraard) veel minder afhankelijk is van het aanbod van Shell dan de EU-vraag naar gas afhankelijk was van het aanbod van Rusland. De EU-afhankelijkheid voor Russisch gas was 40% en daalde met 80%. Daartegenover staat dat Shell ongeveer 2,5% van het wereldwijde olie- en gasaanbod verzorgt en dat dit deel met een percentage van 45% zal moeten zijn gedaald in 2030.²⁰ Dit betekent dat het Vonnis een daling van 1,1% van de mondiale olie- en gaslevering teweegbrengt (in tien jaar tijd). Dit terwijl het in de gascrisis om een daling in de EU van 32% ging (in zes maanden tijd). Het Vonnis levert qua vermindering van het aanbod van fossiele brandstoffen in de wereld dus een effect op dat vele malen kleiner is dan de krimp van de gasaanvoer in de EU in de gascrisis.
32. Deze vergelijkingen naar omvang en tijd laten zien dat het verschil tussen het Vonnis en de gascrisis zeer aanzienlijk is.
33. Het voorgaande laat zien dat, voor zover M&M een vergelijk zou willen maken tussen de gevolgen van het Vonnis en de gevolgen van de gascrisis, dit vergelijk niet opgaat en de vrees voor ingrijpende en onacceptabele prijsverhogingen van (fossiele) energie als gevolg van het Vonnis niet gerechtvaardigd is.
34. Het valt op dat M&M niet aangeeft wat onder ingrijpende en onacceptabele prijsverhogingen moet worden verstaan. Op haar website suggereert M&M op de voorpagina (laatstelijk bezocht op 8 oktober 2023) dat door het Vonnis voor Nederlandse burgers het recht op een behoorlijke levensstandaard in het geding zou zijn. Dat is kennelijk de maatstaf die zij hanteert als zij spreekt over ingrijpende en onacceptabele prijsverhogingen van fossiele brandstoffen. In haar MnaV stelt en motiveert zij dit echter niet. Dat en waarom door het Vonnis van een dergelijke inbreuk sprake zou zijn en een behoorlijke levensstandaard c.q. de menselijke waardigheid van Nederlandse burgers daardoor in het geding zou zijn, wordt dan ook niet duidelijk. Gelet op de hiervoor gegeven toelichting en hetgeen hierna nog wordt besproken, is daar ook geen sprake van.
35. De gascrisis verduidelijkt niet alleen het grote verschil in omvang en tijd tussen de gascrisis en het Vonnis, maar het verduidelijkt ook een aantal andere zaken die van belang zijn voor deze rechtszaak en voor de vaststelling dat de (energie)belangen waarvoor M&M opkomt niet op het spel staan. Niet vanwege het Vonnis en ook niet vanwege de energietransitie (die als zodanig overigens niet voorligt in deze procedure).

¹⁹ De dagvaarding in de Shell-zaak is van 2019, het referentiejaar voor het reductiebevel is 2019 en het Vonnis is van mei 2021. De 45% reductie moet eind 2030 zijn bereikt. Dit alles indachtig is voor het gemak van de rekensom uitgegaan van een termijn van 10 jaar waarbinnen de volle 45% reductie ten opzichte van 2019 moet zijn gerealiseerd.

²⁰ Dit aandeel van Shell van 2,5% van de wereldwijde olie- en gasverkoop is gebaseerd op de vaststelling dat 2,5% van de wereldwijde emissies aan Shell kan worden toegerekend (zie par. 627 MvA). In dit rekenvoorbeeld wordt er gemakshalve vanuit gegaan – het gaat hier slechts om het duiden van een orde van grootte – dat dit zich vertaalt naar een 2,5%-deel in het mondiale aanbod van olie en gas.

3.5 Een snelle duurzame energietransitie dient de energiebelangen van Nederlandse burgers

36. Ten eerste toont de gascrisis volgens het IEA dat de energietransitie de oplossing is en niet het probleem. Waren we eerder aangevangen met de energietransitie dan zouden energiegebruikers beter beschermd zijn geweest tegen de crisis en zouden de prijzen van gas (en olie) ook minder hoog zijn opgelopen, aldus het IEA.²¹

37. Het gegeven dat de energietransitie juist betaalbaarheidsvoordelen voor consumenten met zich zal brengen, is iets dat zich in de praktijk reeds op grote schaal voordoet. Het IEA becijfert in dit verband dat de toegenomen capaciteit aan duurzame energie sinds het begin van de gascrisis reeds 100 miljard aan kosten bespaard heeft en dat deze besparing zelfs 15% hoger had kunnen uitvallen wanneer de EU meer had ingezet op de capaciteitsuitbreiding van duurzame energie:

*"The results show that without PV and wind capacity growth in 2021-2023, average wholesale electricity prices would be higher by about 3% in 2021, 8% in 2022 and 15% in 2023, raising the cost of electricity supply for the entire European Union by roughly EUR 100 billion. [...] Accelerating annual renewable energy deployment since 2021 has provided a cost-effective solution to the energy crisis' economic challenges. [...] According to the IEA accelerated case forecast, savings could have been about 15% higher if EU capacity had been increased more rapidly [...]."*²²

38. Nederlandse burgers zouden gelet op het bovenstaande beter beschermd zijn geweest als we al verder waren in de energietransitie die gebaseerd is op meer energiezuinigheid en de verduurzaming van de energievoorziening. Juist door daar nu alsnog versneld op in te zetten zullen Nederlandse burgers in de toekomst beter beschermd zijn in hun energievoorziening en de betaalbaarheid ervan.

39. Ten tweede geldt dat de gascrisis de noodzaak van een snelle energietransitie volgens het IEA opnieuw breed heeft doen landen bij regeringen wereldwijd. Volgens het IEA heeft de gascrisis ertoe geleid dat er een niet eerder gezien momentum is ontstaan waarbij landen wereldwijd kiezen voor het versneld opschalen van hernieuwbare energie, ook in de VS, China, India en natuurlijk de EU.²³ Landen gebruiken deze sterke opschaling van hernieuwbare energie voor het versterken van de energiezekerheid.²⁴ De opschaling wordt ook in de hand gewerkt doordat wind- en zonne-energie inmiddels in de aanzienlijke meerderheid van landen de goedkoopste energiebronnen zijn geworden voor nieuwe elektriciteitsopwekking, aldus het IEA.²⁵ In dat verband mag niet worden vergeten dat elektrificatie van onder meer de warmtevoorziening in de gebouwde omgeving (zoals door middel van warmtepompen) en de elektrificatie van mobiliteit (EV's) belangrijke onderdelen zijn van de energietransitie. Het toont dat burgers wereldwijd er baat bij hebben dat er een versnelde opschaling van duurzame elektriciteitsopwekking komt. Het verbetert de energiezekerheid en leidt uiteindelijk tot lagere kosten voor elektriciteitsopwekking.

²¹ Productie MD-480, WEO 2022, p. 29 en 35: "this is a crisis where energy transitions are the solution, rather than the problem" en "More rapid deployment of clean energy sources and technologies in practice would have helped to protect consumers and mitigate some of the upward pressure on fuel prices."

²² **Productie MD-481**, IEA Renewable Energy Market Update – June 2023, 'How much money are European consumers saving thanks to renewables?', p. 4-5.

²³ **Productie MD-482**, Persbericht van IEA van 6 december 2022, Renewable power's growth is being turbocharged as countries seek to strengthen energy security, p. 1.

²⁴ Ibid, p. 1.

²⁵ Ibid, p. 1.

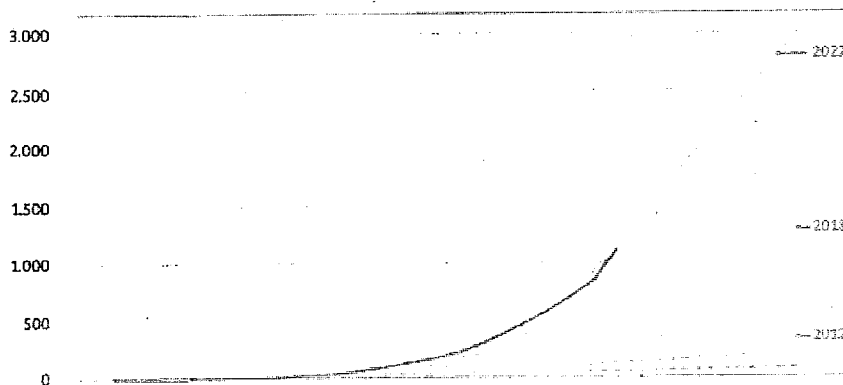
40. Het IEA geeft verder aan dat er in de komende vijf jaar naar verwachting net zoveel hernieuwbare energiec capaciteit in de wereld wordt bijgebouwd als in de laatste 20 jaar het geval is geweest. De mondiale capaciteit aan zonne-energie zal in de periode 2022-2027 bijna verdrievoudigen en de grootste bron van energie ter wereld worden. De mondiale windcapaciteit zal in die periode bijna verdubbelen.²⁶ Het IEA heeft daarom in haar jaarrapport 2022 over de hernieuwbare energiesector, de groei van deze sector weer met 30% naar boven bijgesteld ten opzichte van haar jaarrapport van 2021.²⁷ Het laat zien dat jaar op jaar de groeiverwachting van de hernieuwbare energiesector blijft toenemen. In dat verband merkt Milieudefensie c.s. op dat het IEA de afgelopen 15 jaar haar prognoses rondom de groei van hernieuwbare energie jaar op jaar telkens naar boven heeft moeten bijstellen als gevolg van een structurele onderwaardering van de groeicapaciteit van de hernieuwbare sector, zoals voor zonne-energie treffend wordt weergegeven in onderstaande figuur.²⁸ Uit deze figuur blijkt dat het daadwerkelijk geïnstalleerd vermogen aan zonne-energie de afgelopen 15 jaar stevast groter is geweest dan het IEA voorspelde. Zo is bijvoorbeeld te zien dat het geïnstalleerd vermogen in 2022 al tweemaal groter was dan het IEA in 2015 voor het jaar 2030 voorspelde.

De uitrol van zonne-energie wordt systematisch onderschat

Wereldwijd geïnstalleerd en voorspeld vermogen in gigawatt

■ Geïnstalleerd ■ Voorspeld vermogen volgens IEA-modellen (2003-2022) bij huidig beleid

capaciteit in gigawatt

41. Een analyse van Bloomberg over de wijze waarop de EU-landen op de gascrisis hebben gereageerd, concludeert in lijn met de bevindingen van het IEA dat de gascrisis heeft aangetoond dat de duurzame energietransitie sneller kan plaatsvinden en dat het afbouwen van de afhankelijkheid van Russisch gas veel sneller is gegaan dan verwacht. Het artikel zegt daarover onder meer: "[W]hat the past year has shown is that it's possible to go harder and faster in deploying solar panels and batteries, reducing energy use, and permanently swapping out entrenched sources of

²⁶ Ibid, p. 1 (voor zonne-energie) en p. 2 (voor windenergie).

²⁷ Ibid, p. 1.

²⁸ Figuur op basis van gegevens van het IEA. De figuur komt uit een artikel van De Correspondent van 9 mei 2023, Zelfs optimisten zijn te pessimistisch: schone energie wordt spotgoedkoop, beschikbaar via <https://decorrespondent.nl/14477/zelfs-optimisten-zijn-te-pessimistisch-schone-energie-wordt-spotgoedkoop/7207da32-0828-04b1-2c67-69741dee4163>.

*fossil fuel.*²⁹ Volgens deze analyse is er in de EU in 2022 (ten opzichte van 2021) onder meer 35% meer capaciteit aan zonne-energie bijgebouwd, is de batterijopslag met 79% gestegen en laten voorlopige cijfers zien dat er mogelijk tot 38% meer warmtepompen in de EU zijn verkocht (die een huis veel efficiënter verwarmen dan gas en daardoor minder energie gebruiken en dus de energielasten voor burgers omlaag brengen).³⁰

42. Ten derde toont de gascrisis dat landen snel leren in geval van een energiecrisis, natuurlijk juist omdat het een crisissituatie betreft. Het onderwerp energie is daardoor onmiddellijk hoger op de politieke en maatschappelijke agenda komen te staan. Voor de EU, Nederland en andere landen is daardoor duidelijker en urgenter geworden dat de stabiliteit van de energievoorziening gebaat is bij meer diversificatie van energiebronnen en -leveranciers. Het heeft bij velen de kijk op het belang van de energietransitie verruimd en duidelijk gemaakt dat deze niet alleen van belang is voor klimaatbescherming, maar ook vanuit het oogpunt van energiezekerheid en het veiligstellen van betaalbare energie voor de toekomst.
43. De gascrisis heeft – als leermoment – onder meer in de EU het belang van een overheidsaanpak ter bevordering van goede isolatie van huizen opnieuw op de agenda gezet, zodat huizen verwarmd kunnen worden met gebruik van (aanzienlijk) minder energie en op die wijze ook de maandelijkse energielasten van burgers (aanzienlijk) worden teruggebracht. Daardoor wordt de samenleving maar ook de overheid weerbaarder voor dit soort prijsschokken van fossiele energie. Het tijdens de gascrisis van overheidswege financieel ondersteunen (via o.m. prijsplafonds voor gas en elektriciteit) van de samenleving en met name de kwetsbare energiegebruikers in de EU – degenen met een laag inkomen in combinatie met een hoge gasrekening of een zeer slecht geïsoleerde woning – heeft de EU-landen honderden miljarden euro's extra gekost.³¹ Een bedrag dat aanzienlijk lager zou zijn uitgevallen als onder meer huizen beter geïsoleerd waren geweest. Dit toegenomen bewustzijn bij overheid en maatschappij van het grote belang van isolatie en (daarmee verbonden) energiezuinigheid is een belangrijke pijler voor de versnelling van de energietransitie en helpt eveneens de belangen van de Nederlandse burger waarvoor M&M opkomt. De Rijksoverheid draagt daar ook aan bij via onder meer het verstrekken van subsidies voor het isoleren van huizen en via het verstrekken van lage rente leningen om woningen in Nederland te isoleren.³²
44. Ten vierde toont de gascrisis dat er geen onmiddellijke en perfecte substitutie plaatsvindt indien en zodra het gasaanbod vanuit een specifieke aanbieder wordt verminderd. De gascrisis toont dat het weggevallen aanbod niet geheel en onmiddellijk wordt opgevangen door andere gasleveranciers. Anders dan de aanname die Shell doet met haar substitutieverweer – dat enkel uitgaat van substitutie van fossiele brandstoffen met andere fossiele brandstoffen – laat het IEA zien dat er gedurende de gascrisis en vanwege de lage kosten en snelle opschaling van hernieuwbare energie juist ook substitutie plaatsvindt van fossiele naar hernieuwbare energie, met grote prijsvoordelen voor consumenten:

“In 2021 and 2022, the European Union added nearly 90 GW of PV and wind capacity. This capacity has displaced almost 10% of hard coal and natural gas generation, pushing the most expensive

²⁹ **Productie MD-483**, Bloomberg Green 21 februari 2023, How Europe Ditched Russian Fossil Fuels With Spectacular Speed, p. 3.

³⁰ Ibid, p. 4 en p. 9.

³¹ Ibid, p. 2.

³² Zie <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/energie-thuis/vraag-en-antwoord/subsidie-isolatie-huis>.

power plants out of the market and effectively reducing the price for all consumers. In addition, another 60 GW of solar PV and wind is expected to come online in 2023, increasing displacement to almost 20% this year. [onderstr. adv.]”³³

45. Natuurlijk is een deel van de EU-gasvraag uiteindelijk opgevangen door gasleveringen van leveranciers uit andere landen dan Rusland. Maar de hogere gasprijs heeft er ook voor gezorgd dat een deel van de gasvraag binnen de EU nu en voor de toekomst weggevallen is door de hiervoor besproken opschaling van zonne- en windenergie en onder meer de isolatieprogramma's van overheden. Daarmee hebben deze hernieuwbare energiebronnen en de focus op energiezuinigheid deels de plaats van gas overgenomen.³⁴ Gelet op de versnelling in duurzame investeringen in Nederland, Europa alsook wereldwijd, waaronder China, de VS en India, is dat effect niet te onderschatten.
46. Samengevat laten de hierboven besproken gevolgen van de gascrisis zien dat de afhankelijkheid van fossiele energie de samenleving kwetsbaar maakt, dat de duurzame energietransitie de oplossing is en niet het probleem, dat de duurzame energietransitie de samenleving weerbaarder maakt, dat daarmee de betaalbaarheid van energie en de energiezekerheid toeneemt, dat er bij een beperking van het aanbod van gas geen perfecte substitutie plaatsvindt en dat overheden de nadelige gevolgen van de crisis kunnen adresseren en daarvan leren.
47. Zoals hierboven eveneens toegelicht is het acute wegvallen van de gasleveranties van Rusland aan Europa onvergelijkbaar met de aanbodbeperking die het gevolg zal zijn van het Vonnis. M&M kan dus ook niet met verwijzing naar de gascrisis claimen dat als gevolg van het Vonnis de energiebelangen van de Nederlandse burgers op het spel zouden komen te staan en voor hen een behoorlijke levensstandaard c.q. de menselijke waardigheid in het geding zou zijn. M&M heeft daar ook geen onderbouwing voor gegeven.
48. In dit verband merkt Milieudefensie c.s. tot slot voor de volledigheid nog op dat het Vonnis of de energietransitie in het algemeen ook niet zal leiden tot een algeheel verlies van fossiele brandstoffen, zeker niet in de periode tot en met 2030. Wel brengt de noodzakelijke klimaataanpak met zich mee dat het aanbod en de vraag naar fossiele brandstoffen in de noodzakelijke mate zullen moeten afnemen teneinde de daarmee verbonden CO₂-emissies te verminderen. Zoals in de MvA besproken worden daarmee tegelijkertijd de incentives gegeven (alsook de drempels weggenomen) voor de noodzakelijke verdere opschaling van energiezuinigheid en duurzame energiebronnen.³⁵

³³ Productie MD-481, p. 4. Zie ook p. 1: “*Low-cost new wind and solar PV installations have displaced an estimated 230 TWh of expensive fossil fuel generation since Russia’s invasion of Ukraine, leading to a reduction in wholesale electricity prices on all European markets.*”

³⁴ Aan deze bevindingen doet niet af dat een deel van de gasvraag tijdelijk gesubstitueerd is geweest door kolen. Deze tijdelijke terugval op (ook) kolen heeft onder meer te maken met de ongelukkige samenloop van omstandigheden waarbij in 2022 niet alleen een gascrisis plaatsvond maar (1) ook een substantieel deel van de verouderende Franse kerncentrales in onderhoud verkeerden en daardoor geen elektriciteit konden produceren en Frankrijk deels afhankelijk werd van extra elektriciteit opwek in omliggende landen en (2) de EU in 2022 de ergste droogte sinds 500 jaar meemaakte waardoor er aanzienlijk minder waterkracht beschikbaar was dan gebruikelijk voor het opwekken van elektriciteit. Nu de kerncentrales en waterkracht in 2023 weer op peil zijn wordt daarom voor 2023 een grote terugval van het gebruik van kolen en gas voor de opwek van elektriciteit verwacht. Zie Productie MD-483, p. 11-12.

³⁵ Zie voor de wijze waarop het Vonnis niet alleen bijdraagt aan klimaatbescherming (het doel van deze procedure) maar ook aan het creëren van incentives voor de energietransitie en het wegnemen van (fossiele) drempels voor de transitie, p. 18-22 MvA onder nummers (126)-(172) en verder hoofdstuk 8 van de MvA.

49. Kortom, vanwege al het bovenstaande dient een snelle energietransitie juist de (energie)belangen die M&M stelt te behartigen. Het betoog van M&M kan in ieder geval geen afbreuk doen aan de deelverantwoordelijkheid van Shell om gevaarlijke klimaatverandering te helpen voorkomen en evenmin aan het recht van Milieudefensie c.s. om rechtsbescherming te vragen tegen de gedragingen van Shell in strijd met die deelverantwoordelijkheid.

3.6 Niet de politiek maar de markt bepaalt primair de prijs en beschikbaarheid van gas en olie in Nederland

50. Dat brengt Milieudefensie c.s. bij het laatste punt dat M&M in verband met de energietransitie maakt, namelijk dat de energietransitie aan de politiek moet worden overgelaten omdat uitsluitend door de politiek een betaalbaar aanbod van fossiele brandstoffen gegarandeerd kan worden.³⁶ De opmerking wekt de suggestie dat de Nederlandse overheid volledige controle zou hebben over de prijs van het (fossiele) energieaanbod. Dat klopt echter niet. Milieudefensie c.s. zal dat hieronder toelichten.
51. Zoals de gascrisis uit 2022 toont, heeft de Nederlandse overheid de marktprijzen van gas niet zelf in de hand. Aardgas is een product dat deels regionaal en deels wereldwijd wordt verhandeld op basis van vraag en aanbod en de daarmee verbonden prijsvorming.³⁷ Dat betekent dat de betaalbaarheid van aardgas in grote mate wordt bepaald door regionale en wereldwijde omstandigheden die invloed hebben op vraag en aanbod. Denk daarbij aan economische groei of krimp of, zoals de gascrisis heeft getoond, een oorlogssituatie aan de rand van Europa. Op dit soort ontwikkelingen die de betaalbaarheid van aardgas bepalen, heeft de Nederlandse overheid slechts beperkte invloed. Het is primair de marktwerking die, reagerend op ontwikkelingen in de wereld (zoals in dit geval een krimp in het aanbod van Russisch gas) bepalend is voor de prijs van aardgas op enig willekeurig moment.
52. De gascrisis heeft hiermee laten zien wat we ten aanzien van aardolie al veel langer wisten, namelijk dat de afhankelijkheid van aardolie als een wereldwijd verhandeld product tot zeer grote prijschommelingen kan leiden door een snel terugvallend aanbod en dat de Nederlandse overheid daar niet of nauwelijks invloed op uitoefent. Hetzelfde geldt voor andere landen. Dit is een gevolg van de keuze van overheden wereldwijd om de beschikbaarheid van betaalbare olie grotendeels aan de mondiale marktwerking over te laten en geen gecoördineerd internationaal beleid te voeren ten aanzien van het aanbod en de prijs.
53. Nederland heeft onder meer in 1973 en 1979 meegemaakt wat er kan gebeuren als het wereldwijde aanbod van olie vanwege geopolitieke redenen in korte tijd substantieel wordt verminderd. In 1973 verdrievoudigde de olieprijs in korte tijd en in 1979 verdubbelde deze.³⁸ De enorme prijsstijgingen als gevolg van de in korte tijd sterk afgenomen beschikbaarheid van olie, leidde destijds in Nederland tot regeringsmaatregelen zoals onder meer de invoering van autoloze zondagen en rantsoenering van benzine via benzinebonnen.

³⁶ MnaV, par. 5.

³⁷ Omdat gas van oudsher grotendeels via regionale pijpleidingen wordt vervoerd en maar beperkt mondiaal via (LNG-)schepen wordt gedistribueerd, kunnen gasprijzen per regio (aanzienlijk) verschillen.

³⁸ Zie ook [Productie MD-484](#), House of Commons Library Research Briefing, Oil Prices, 7 November 2022, p. 19 en 20 ("*prices increased more than three-fold between 1973 and 1974. [...] The second 'oil shock' happened in 1979-80 [...] which caused further large increases in prices.*") Uit de grafiek op p. 19 blijkt dat de oliecrisis van 1979-80 tot een verdubbeling van de olieprijs heeft geleid.

54. De Nederlandse regering kon destijds, net als tijdens de gascrisis in 2022, wél reageren op de gevolgen van de hoge marktprijzen en beperkte beschikbaarheid van aardolie als gevolg van de marktwerking, maar had en heeft in de basis geen controle over de marktprijzen als zodanig. Hetgeen zich rondom de prijsvorming van aardolie in de moderne geschiedenis heeft afgespeeld toont dat ook duidelijk. Daarom zal Milieudefensie c.s. aan dit onderwerp kort aandacht besteden.
55. De eerste oliecrisis in 1973 en de gevolgen ervan, leidde in 1974 tot de oprichting van het IEA, dat zoals bekend een samenwerkingsverband is van westerse landen met als doel problemen door marktverstoringen te coördineren, met name in tijden van een groot tekort aan aardolie. Doelstelling van het IEA is vanaf dat moment geweest om de toevoer van olie (en later gas) naar het westen zoveel mogelijk veilig te stellen.³⁹ Deze internationale samenwerking heeft er onder meer toe geleid dat ieder van de aangesloten landen een strategische voorraad aardolie aanhoudt, genoeg voor 90 dagen verbruik.⁴⁰ Op die manier is er meer zekerheid over de beschikbaarheid van olie bij marktverstoringen terwijl tegelijkertijd deze noodcapaciteit aan olie de prijsstijgingen drukt in geval van die marktverstoringen.
56. Beide oliecrisisen in de jaren zeventig ontstonden doordat overheden werden overvallen door een snel afnemend aanbod van olie. De snelle en sterke prijsstijgingen van olie in 2008 (vergelijkbaar met die van de jaren zeventig) laten zien dat overheden ook overvallen kunnen worden door een andere samenloop van omstandigheden in de markt. In 2008 was dat een samenloop van de exceptioneel snel groeiende vraag naar olie vanuit China en India gecombineerd met andere factoren, waaronder het feit dat vanwege de financiële (banken)crisis en de slecht presterende financiële producten, investeerders en speculanten in toenemende mate hun geld belegden in olie en andere grondstoffen.⁴¹
57. Dat de prijzen van fossiele brandstoffen buitengewoon volatiel zijn en ook op andere momenten in de geschiedenis plotse grote prijschommelingen laten zien (met ingrijpende gevolgen), is goed weergegeven in een rapport over olieprijsen uit 2022 van de Britse House of Commons Library. Daarin zijn verschillende grafieken weergegeven die deze volatiliteit goed illustreren.
58. De onderstaande grafiek laat die volatiliteit zien voor de periode van 1861 – 2021:⁴²

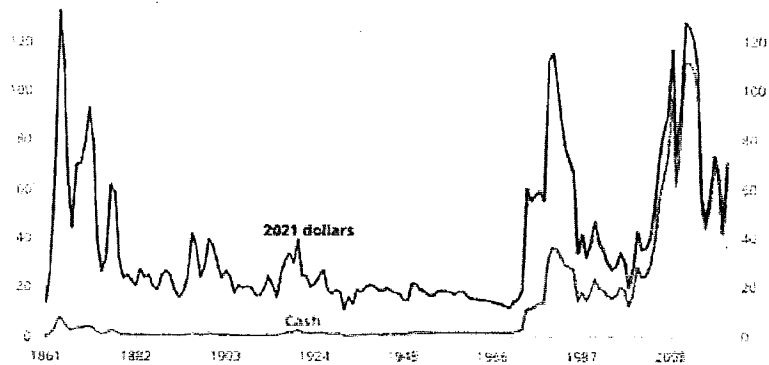
³⁹ Het IEA richt zich sinds de oprichting inmiddels op meer taken zoals de algehele energievoorziening, de energietransitie, dataverwerking en klimaatverandering. Het IEA onderhoudt inmiddels ook contacten met andere landen (niet-leden), waaronder Rusland, China en India.

⁴⁰ In Nederland wordt dit geregeld door het Centraal Orgaan Voorraadvorming Aardolieproducten (COVA).

⁴¹ Productie MD-484. Zie in het bijzonder Appendix I (p. 21-22).

⁴² Productie MD-484, p. 19.

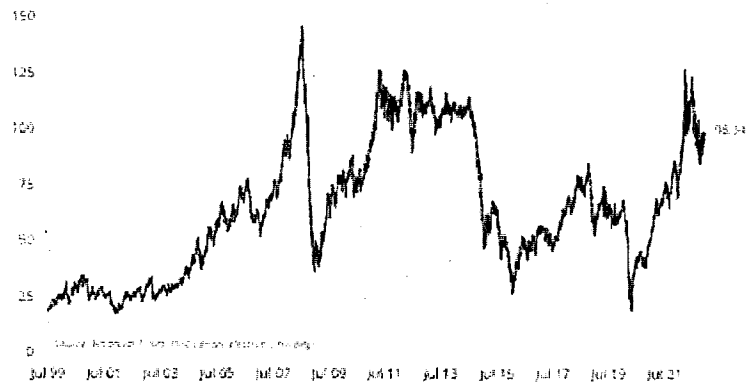
Historical crude oil prices, \$/barrel

Source: BP Statistical Review of World Energy, 2022

59. Deze tweede grafiek laat meer ingezoomd de volatiliteit over de periode 1999 – 2021 zien, waaruit blijkt dat in de afgelopen twintig jaar de olieprijs per vat vele grote schommelingen heeft gekend binnen de bandbreedte van 20 tot 150 dollar per vat:⁴³

Daily Brent crude prices, \$/barrel

60. Uit het bovenstaande blijkt dat het de mondiale markt en de verschillende invloeden op de mondiale markt zijn, die vraag en aanbod van olie bepalen en daarmee in de basis de (on)betaalbaarheid van olie bepalen, niet de Nederlandse overheid.⁴⁴ De gascrisis toont dat dit fenomeen ook op de gasmarkt van toepassing is.
61. Dat de Nederlandse overheid, anders dan M&M aanneemt, niet kan garanderen dat er altijd een betaalbaar en betrouwbaar aanbod van fossiele brandstoffen zal zijn, volgt ook uit het feit dat Nederland een Landelijk Crisisplan Olie heeft.⁴⁵ Daarin wordt verduidelijkt waarom overheden geen controle hebben over de oliemarkt. Het heeft er mee te maken, aldus het crisisplan, dat de oliemarkt wereldwijd niet gereguleerd is:

⁴³ Productie MD-484, p. 8.

⁴⁴ Dat laat onverlet dat, zoals verderop wordt besproken, de overheid vervolgens (reactief) maatregelen kan treffen om de marktprijs te verlichten via bijvoorbeeld (tijdelijke) prijsplafonds of de marktprijs juist te verzwaren via belastingheffing (accijnzen).

⁴⁵ Productie MD-485, Landelijk Crisisplan Olie van 3 februari 2023.

“Op nationaal en internationaal niveau is er weinig tot geen regelgeving die een overheid kan hanteren om olie te kunnen aanwijzen voor één specifieke verbruikers of proces. Door marktwerking kunnen voorraden opgekocht worden door de hoogste bidder, waar ook ter wereld.”⁴⁶

62. Het komt er dus op neer dat de prijs van olie wordt bepaald door mondiale marktwerking en dat de olie door oliebedrijven en –handelaren vervoerd wordt naar die partijen die bereid zijn daarvoor de hoogste prijs te betalen.
63. Vraag en aanbod zijn dus leidend voor de prijs van olie. Er zijn vele factoren die van invloed zijn op vraag en aanbod in de oliemarkt (en dus de olieprijs) en die bijdragen aan het inherent volatiel karakter van fossiele brandstoffenprijzen, waaronder:⁴⁷ het al dan niet aanwezig zijn van olie-embargo’s tegen olieproducerende landen (zoals Iran en Rusland); oorlogen zoals in Irak/Iran (1980), in Irak (1990 en 2003), Libië (2011) en Oekraïne (2022); financiële crisissen zoals die in Azië in 1997 of de bankencrisis van 2007/2008; onverwacht sterke economische groei zoals die in China en India voorafgaande aan de hoge olieprijs van 2008; natuurrampen door extreem weer zoals orkaan Katrina in 2005 in de Golf van Mexico (waardoor in deze regio van de Verenigde Staten de hele olie- en gasinfrastructuur tijdelijk is komen stil te liggen door grote beschadigingen aan olieplatforms, leidingen, raffinaderijen, havens en elektriciteitsnetwerken); de speculatie met olie op financiële markten en de speculatie met andere grondstoffen zoals metalen die voor de bouw van fossiele infrastructuur van belang zijn; sabotage van fossiele infrastructuur zoals van de olievelden in Saudi-Arabië (2019) en van de Nordstream gasleiding in de Oostzee (2022); productieafspraken en –quota in OPEC-verband; de wisselkoers van de nationale munt ten opzichte van de Amerikaanse dollar (de munteenheid waartegen olie internationaal wordt verhandeld); wet- en regelgeving rondom efficiency-standaarden voor auto’s; de elektrificering van het wagenpark; stimuleringspakketten voor duurzame energie; overheidsregelingen zoals subsidies voor het gebruik van fossiele brandstoffen; de mate waarin er geïnvesteerd wordt in olie- en gasproductie en/of in duurzame alternatieven en de veranderende vraag en voorkeuren bij consumenten.
64. Net zoals al deze feiten en omstandigheden invloed hebben op vraag en aanbod en in samenhang met elkaar (ongecoördineerd) de prijs bepalen, zo behoort ook het Vonnis tot die feiten en omstandigheden die vraag en aanbod bepalen. Niet is in te zien waarom factoren zoals commerciële (investerings)beslissingen, wisselkoersen, speculatie en handel, politieke beslissingen, oorlogen en natuurrampen wel een invloed kunnen hebben op de marktwerking en de prijs en beschikbaarheid van fossiele brandstoffen, en waarom toepassing van recht en rechtspraak – waaronder het Vonnis – van die werking uitgesloten zou moeten zijn, zoals M&M voorstelt. In een democratische rechtsstaat dienen juist de rechtsregels en de noodzaak tot bescherming van de mensenrechten waar nodig corrigerend te zijn, zodat de rechtens onaanvaardbare gevolgen van onder meer commerciële en politieke beslissingen worden tegengaan. Wanneer die noodzakelijke bescherming van mensenrechten markteffecten zou hebben, dan zal dat geaccepteerd moeten worden. Het enkele bestaan van markteffecten kan op zichzelf geen rechtvaardiging zijn voor het afwijzen van mensenrechtelijke bescherming.

⁴⁶ Productie MD-485, p. 6.

⁴⁷ Zie voor veel van deze omstandigheden ook het rapport van de House of Commons Library (Productie MD-484), p. 5 – 20, alsmede Appendix 1.

65. Anders dan M&M kennelijk veronderstelt, wordt aldus de prijsvorming van fossiele brandstoffen door de markt en voornoemde marktinvloeden bepaald en niet, althans zeker niet primair, door de Nederlandse overheid. Het is dus de (internationale) markt die door middel van vraag en aanbod de prijs, de beschikbaarheid en de distributie van goederen bepaalt (in dit geval van olie en gas). Wél zijn overheden in staat de eventuele ongewenste gevolgen van deze internationale marktwerking te adresseren, zoals door middel van het treffen van (tijdelijke) consumentenbescherming (bijv. via prijsplafonds voor gas en elektriciteit) en/of het ontmoedigen van energiegebruik via belastingheffing (accijnzen) en/of het vergroten van strategische opslagcapaciteit voor olie en gas om de energiezekerheid te vergroten.
66. Het Vonnis tast dit instrumentarium van overheden om eventueel ongewenste gevolgen van de marktwerking te (blijven) adresseren niet aan. In de MvA is mede daarom in Hoofdstuk 3.9 ook nader toegelicht waarom het Vonnis geen doorkruising is van de (Nederlandse) staatsvrijheid.

3.7 De politiek treft in tijden van (tijdelijke) energietekorten maatregelen

67. Over het instrumentarium van overheden om eventueel ongewenste gevolgen van de marktwerking te adresseren, merkt Milieudefensie c.s. nog het volgende op.
68. Zoals uit het voorgaande hoofdstuk blijkt, is volatiliteit een inherent kenmerk van het bestaande fossiele energiesysteem. De Nederlandse overheid heeft daarom crisisplannen om de maatschappij te beschermen in het geval van een fossiele energiecrisis (zoals ook andere nationale overheden die plannen hebben). Voor grote verstoringen in de oliemarkt bestaan die crisisplannen al veel langer maar voor verstoringen in de gasmarkt zijn die er inmiddels ook. Die crisisplannen beogen de menselijke waardigheid te borgen in tijden van grote fossiele energietekorten. Hieronder wordt dat kort toegelicht.
69. Voor het geval er om wat voor reden dan ook plots een groot tijdelijk tekort aan olie ontstaat hebben de bij het IEA aangesloten landen de plicht om een crisisbeheersingsplan Olie te hebben.⁴⁸ In dit crisisbeheersplan wordt onder meer aangegeven hoe de Nederlandse overheid in geval van een grote oliecrisis in staat is maatregelen te treffen om een te grote ontwrichting van de Nederlandse samenleving te voorkomen. Volgens het plan wordt de impact op de maatschappij en economie in dat geval gemitigeerd door bijvoorbeeld het vrijmaken van de strategische olievoorraden en/of de inzet van vrijwillige of dwingende maatregelen die de vraag beperken. Indien de markt niet meer kan waarborgen dat de prioritaire gebruikers c.q. de vitale sectoren voorzien worden, zal de voorziening van deze groepen prioriteit krijgen.⁴⁹ Enkele van de vele in het rapport genoemde maatregelen zijn: het verbruik van brandstoffen zoveel mogelijk te matigen door minder vervoersbewegingen aan te moedigen, te beginnen met vrijwilligheid; meer sturing op wat raffinaderijen en de chemische industrie produceren (prioriteren wat essentieel is); de inzet van de strategische voorraad; het invoeren van de autoloze zondag; het stimuleren van openbaar vervoer; het zoveel mogelijk thuis werken; het terugbrengen van de autosnelheid naar 80 km per uur overdag en 100 km uur in de nacht; variëren in accijns op brandstof; uitbreiden van milieuzones; vermindering van vliegbewegingen; uitstellen van onderhoud aan raffinaderijen; gesloten raffinaderijen weer in gebruik nemen; vergroten van de opslagcapaciteit; het tegengaan van hamsteren door maximaliseren van de vullingsgraad bij de pomp en

⁴⁸ Productie MD-485, p. 7 met vermelding dat die verplichting tot het hebben van een crisisbeheersingsplan Olie ook voortvloeit uit de EU-samenwerking en het NAVO-verdrag.

⁴⁹ Ibid.

bewustwordingscampagnes. In ernstigere crisisvormen vindt er volgens het crisisplan zo nodig een prioritering plaats van sectoren met voorrang voor sectoren die van belang zijn voor algehele hulpverlening en de voedselvoorziening, zoals defensie, zorg, voedselketen, communicatie, hulpdiensten en noodzakelijke overheidsdiensten (onderhoud vitale infrastructuur, onderwijs, openbaar vervoer, afval). Het overige verbruik buiten de vitale sectoren wordt dan via rantsoenering gerealiseerd.⁵⁰

70. Het is, als gezegd, de volatiliteit van het bestaande fossiele energiesysteem die noopt tot het hebben van crisisplannen. Er zijn geen aanwijzingen dat de energietransitie zal leiden tot een crisis die noopt tot het treffen van bovengenoemde crisismaatregelen in Nederland. Voor het Vonnis geldt dat het volstrekt evident is dat dit niet tot een dergelijke crisissituatie in Nederland zal leiden. M&M onderbouwt het een en ander ook niet. Het voorgaande toont echter dat de Nederlandse overheid voldoende maatregelen kan treffen om in een oliecrisis – door welke omstandigheid deze ook veroorzaakt zou worden – de samenleving te beschermen en de menselijke waardigheid te borgen. Voor het omgaan met een gascrisis gelden vergelijkbare plannen en mogelijkheden van maatregelen om de gevolgen daarvan zo goed mogelijk op te vangen, zo blijkt uit het Nationaal Crisisplan Gas.⁵¹ Nogmaals, het Vonnis zal niet tot een crisis leiden, maar het leek Milieudefensie c.s. zinvol om het bestaan van crisisplannen rondom olie en gas te benoemen, omdat daarmee duidelijk is dat de huidige fossiele energievoorziening voor Nederlandse burgers beslist niet zonder risico's is in relatie tot energiezekerheid en –betaalbaarheid.

71. Hoewel bovengenoemde (tijdelijke) crisismaatregelen – door welke omstandigheid de crisis ook veroorzaakt zal worden – ingrijpend zijn, wordt daarmee de menselijke waardigheid geborgd, en staat de impact van deze (tijdelijke) maatregelen in geen verhouding tot de gevaren en risico's voor het leven en welzijn van mensen die samenhangen met een gevaarlijke klimaatverandering. Milieudefensie c.s. herhaalt in dit verband de bevindingen van de VN Special Rapporteur on Human Rights and the Environment (vertaald vanuit het Engelstalige origineel):

“Klimaatverandering heeft vandaag de dag een grote impact op een groot aantal mensenrechten en zou in de toekomst een catastrofaal effect kunnen hebben als er niet onmiddellijk ambitieuze maatregelen worden genomen. Tot de mensenrechten die worden bedreigd en geschonden behoren het recht op leven, gezondheid, voedsel, water en sanitaire voorzieningen, een gezond milieu, een adequate levensstandaard, huisvesting, eigendom, zelfbeschikking, ontwikkeling en cultuur.”⁵²

72. Gevaarlijke klimaatverandering leidt aldus onmiskenbaar wel tot een aantasting van de menselijke waardigheid, zoals onder meer uit bovenstaand citaat blijkt. Wat Milieudefensie c.s. hiermee wil benadrukken is dat zelfs een (tijdelijke) energiecrisis – door welke omstandigheid deze ook wordt veroorzaakt – in de kern een oplosbaar probleem is, in tegenstelling tot de ernstige gevolgen van gevaarlijke klimaatverandering die zullen intreden als er niet tijdig gehandeld wordt. De Hoge Raad vatte die ernstige gevolgen onder meer als volgt samen:

⁵⁰ Ibid, p. 7 en 54.

⁵¹ Nationaal Crisisplan Gas, te raadplegen via <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-bd0419942f12ffd4b77b67bb6f23a735ab63037f/pdf>.

⁵² Productie MDV-23, United Nations Human Rights Special Procedures, *Safe Climate, A report of the Special Rapporteur on Human Rights and the Environment*, 8 april 2019, p. 2 (summary) en p. 18 (par. 26). Zie tevens p. 26 (par. 55) en p. 32 (par. 72) over de mensenrechtelijke verplichtingen van bedrijven in relatie tot klimaatverandering.

“Een grotere opwarming van de aarde kan zeer schadelijke gevolgen hebben, zoals extreme hitte, extreme droogte, extreme neerslag, verstoring van ecosystemen waardoor onder meer de voedselvoorziening in gevaar komt, en stijging van de zeespiegel doordat het ijs van gletsjers en van de poolkappen smelt. Ook kan die opwarming leiden tot klimaatomslagen, waarbij het klimaat op aarde of gebieden op aarde abrupt en ingrijpend verandert (zogenoeten ‘tipping points’). Door dit alles worden de levens, het welzijn en de woonomgeving van velen bedreigd, wereldwijd en ook in Nederland. Die gevolgen doen zich voor een deel nu al voor.”⁵³

73. Ten slotte geldt in dit verband nog het volgende. Milieudefensie c.s. heeft hierboven aandacht geschonken aan de werking en volatiliteit van de fossiele markt. De besproken historie laat zien dat fossiele energieprijzen inherent volatiel zijn, dat de samenleving daar al vele malen aan overgeleverd is geweest en dat de Nederlandse overheid ook plannen heeft om de daaruit volgende crisissituaties het hoofd te bieden. Het toont dat we geen energiesysteem hebben waarin overheden samen (wereldwijd) vraag en aanbod coördineren, laat staan zodanig coördineren dat er daardoor te allen tijde sprake is van leveringszekerheid en betaalbare energie voor burgers in Nederland en wereldwijd. Ook bij de afbouw van onze afhankelijkheid van fossiele brandstoffen gedurende de energietransitie, zal er dus inherent volatiliteit blijven bestaan voor dat deel dat de samenleving nog afhankelijk is van olie en gas. Dit is niets nieuws onder de zon en is zeker geen reden om de energietransitie te vertragen of uit te stellen. Het is juist een reden om de energietransitie te versnellen, zoals in hoofdstuk 3.5 uitgebreid is toegelicht.

3.8 Slotsom ten aanzien van de energiebelangen van Nederlandse burgers

74. In samenhang met haar eerdere processtukken heeft Milieudefensie c.s. met dit alles verduidelijkt dat het Vonnis niet tot gevolg heeft dat daarmee de (energie)belangen van Nederlandse burgers nadelig geraakt worden, laat staan zodanig nadelig dat het in de weg zou kunnen staan aan het vaststellen van de volgens Milieudefensie c.s. voor Shell geldende maatschappelijke zorgvuldigheidnorm. Integendeel, Milieudefensie c.s. heeft laten zien dat die (energie)belangen juist gediend zijn met de energietransitie en het Vonnis.

75. Alle in eerste aanleg en dit hoger beroep gebruikte bronnen wijzen voor zowel de bescherming van gevaarlijke klimaatverandering als voor de bescherming van energiebelangen in dezelfde richting. Het leidmotief is steeds het in het noodzakelijk tempo afscheid nemen van fossiele brandstoffen en het werken aan energiezuinigheid en de opschaling van duurzame energiebronnen, hetgeen tot voordelen leidt op het gebied van energiezekerheid en betaalbaarheid en de burger bovenal beschermt tegen gevaarlijke klimaatverandering.

4. De vindbaarheid van de ongeschreven zorgvuldigheidnorm

76. M&M betoogt verder dat de reductieverplichting van Shell niet vanzelfsprekend is en daarom niet voor Shell kan gelden (par. 35-37), dat uit het Urgenda-arrest volgt dat (alleen) de wetgever kan besluiten over emissiereducties en daaruit dus geen norm voor Shell volgt (par. 38-44) en dat onduidelijk is waarom mensenrechten een rol zouden moeten spelen bij de beoordeling van de zorgplicht die op Shell rust (par. 38-44).
77. Over deze stellingen kan Milieudefensie c.s. kort zijn, omdat ze niet wezenlijk anders zijn dan de stellingen van Shell.

⁵³ Hoge Raad 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006. Samenvatting, onder het kopje *Gevaarlijke klimaatverandering*.

- In Hoofdstuk 3.4 en 4.1 t/m 4.4 MvA is in reactie op de grieven van Shell toegelicht dat het onjuist is dat een ongeschreven zorgvuldigheidsnorm alleen kan worden gevonden in overzichtelijke en vanzelfsprekende (één-op-één) situaties en dat 6:162 lid 2 BW zich eveneens niet beperkt tot algemeen bekende en voor iedereen vanzelfsprekende gevallen;
- In onder meer Hoofdstuk 3.3 en 3.6 MvA is besproken dat uit het Urgenda-arrest niet kan worden afgeleid dat alleen de Staat een verantwoordelijkheid toekomt ter zake de (wijze van) reductie van de uitstoot van broeikasgassen. Immers, in de Urgenda-zaak lag niet de vraag voor of naast de Staat ook private partijen kunnen worden aangesproken op hun eigen bijzondere positie en invloed op gevaarlijke klimaatverandering;
- In onder meer Hoofdstuk 4.5 MvA is door Milieudefensie c.s. (met verwijzing naar de relevante stukken uit eerste aanleg) uiteengezet dat en op welke wijze het mensenrechtenrecht van toepassing is op de gedragingen van Shell.

78. Het bestaan van de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm is door Milieudefensie c.s. in eerste aanleg uitgebreid onderbouwd, door de rechtbank vastgesteld en toegelicht in hoofdstuk 4.4 van het Vonnis en laatstelijk door Milieudefensie c.s. nader toegelicht in reactie op de grieven van Shell in de MvA (met name in hoofdstuk 1 t/m 5). M&M heeft deze onderbouwing vrijwel geheel onbesproken en onbetwist gelaten. Het betoog van M&M dat de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm voor Shell niet vindbaar zou zijn, kan reeds om deze reden niet slagen.

5. De effectiviteit van het Vonnis, causaliteit en belang

79. Vervolgens komt Milieudefensie c.s. te spreken over de argumenten die M&M in de MnaV aanvoert in het kader van de effectiviteit. Milieudefensie c.s. zal in dit verband eerst verduidelijken binnen welke context de effectiviteit van het reductiebevel in de MvA een rol speelt, om vervolgens te duiden hoe dit zich verhoudt tot de standpunten van M&M.

80. In de MvA (hoofdstuk 8) reageert Milieudefensie c.s. op het substitutieverweer van Shell. Samengevat weergegeven hanteert Milieudefensie c.s. in haar argumentatie in dit verband drie 'lagen':

- Eerste laag: primair is volgens Milieudefensie c.s. juridisch enkel relevant dat er een rechtsplicht op Shell rust om een proportionele bijdrage te leveren aan het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering en dat Shell bij (dreigende) schending van die rechtsplicht kan worden bevolen die rechtsplicht na te komen. Het reductiebevel is reeds effectief wanneer de emissies van Shell worden teruggedrongen, daardoor de dreigende schending door deze partij wordt voorkomen en bescherming wordt geboden tegen de (rechtens relevante) bijdrage van Shell aan het klimaatprobleem. Deze zaak gaat niet over de gedragingen van andere fossiele bedrijven en wat deze bedrijven – al dan niet in reactie op Shell – zullen doen. Het reductiebevel heeft een vermindering van de emissies van Shell tot gevolg – hetgeen ook niet door Shell wordt betwist – en dat is voldoende om het reductiebevel effectief te laten zijn.⁵⁴
- Tweede laag: in reactie op het substitutieverweer van Shell heeft Milieudefensie c.s. in de MvA aan de hand van gezaghebbende bronnen en deskundigenrapporten toegelicht dat het

⁵⁴ Zie hoofdstuk 8.1 en 8.2 van de MvA.

substitutieverweer – voor zover dat al een relevant verweer zou kunnen zijn – inhoudelijk niet kan slagen. Het is aannemelijk dat de directe (markt)effecten van het reductiebevel (via de emissiereductie van Shell) ook zullen leiden tot een vermindering van het wereldwijde aanbod van fossiele brandstoffen en daarmee tot een daling van de mondiale emissies. Met andere woorden: het reductiebevel is niet alleen effectief in het omlaag brengen van de emissies van Shell, maar ook effectief in het omlaag brengen van mondiale emissies.⁵⁵

- iii. Derde laag: Milieudefensie c.s. heeft – wederom aan de hand van gezaghebbende bronnen en deskundigenrapporten – toegelicht dat er naast deze directe effecten, forse indirecte effecten van het Vonnis zullen uitgaan, welke niet enkel invloed hebben op Shell, maar op de versnelling van de energietransitie als zodanig en welke kunnen leiden tot een additionele afname van de mondiale emissies. Ook vanwege deze indirecte effecten kan het substitutieverweer niet slagen.⁵⁶

81. Milieudefensie c.s. stelt vast dat M&M in elk geval niet betwist dat het reductiebevel de emissies van de Shell Groep zal doen verminderen. Milieudefensie c.s. constateert daarnaast dat M&M geen onderbouwde inhoudelijke weerlegging geeft van hetgeen Milieudefensie c.s. betoogt in het kader van de directe en indirecte mondiale effecten van het Vonnis (de hierboven genoemde tweede en derde laag).⁵⁷
82. In essentie houdt de kritiek van M&M op het Vonnis in dat een reductiebevel tegen één enkele partij niet effectief zou zijn in het oplossen van het mondiale klimaatprobleem, waardoor het bevel niet kan worden toegewezen. M&M spreekt in dit verband over een gebrek aan causaliteit en over een gebrek aan belang.⁵⁸
83. De vraag is waar M&M precies op doelt wanneer zij spreekt over causaliteit en de rol daarvan in de context van deze zaak. Daarover het volgende.
84. In de eerste plaats geldt dat tussen partijen geen discussie bestaat over het feit dat de aan de Shell Groep verbonden CO₂-emissies een (voorzienbare en forse) bijdrage leveren aan gevaarlijke klimaatverandering. Ook M&M betwist dat niet (en kan dat ook niet betwisten). Over dit causale verband tussen de gedragingen van Shell en de (dreigende) klimaatschade gaat het betoog van M&M dus niet.

⁵⁵ Zie hoofdstuk 8.3 en 8.4 van de MvA.

⁵⁶ Zie hoofdstuk 8.5 van de MvA.

⁵⁷ Het is bovendien voor Milieudefensie c.s. duidelijk dat M&M de indirecte effecten van het Vonnis op de (versnelling van de) energietransitie juist vreest, wanneer dit ertoe zou leiden dat ook andere bedrijven een grotere bijdrage zouden gaan leveren aan het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering en daardoor het aanbod van olie en gas zou verminderen.

⁵⁸ M&M spreekt in par. 47 MnaV niet expliciet over een gebrek aan belang, maar over niet-ontvankelijkheid. Milieudefensie c.s. neemt echter aan dat M&M hiermee toch doelt op het belangvereiste ex artikel 3:303 BW. Een gebrek aan belang kon voorheen leiden tot niet-ontvankelijkverklaring. Dit is niet meer het geval (zie Hoge Raad van 9 juli 2010 (ECLI:NL:HR:2010:BM2337), r.ov. 4.1.2). Indien M&M echter zou doelen op effectiviteit die onderdeel uitmaakt van de (ontvankelijkheids)eis van artikel 3:305a BW, kan dit betoog ook niet slagen. Artikel 3:305a BW stelt als ontvankelijkheidseis dat sprake moet zijn van gelijksoortige belangen, die zich lenen voor bundeling zodat een efficiënte en effectieve rechtsbescherming ten behoeve van de belanghebbenden kan worden bevorderd. De effectiviteit die hier wordt bedoeld ziet dus op het effectief en efficiënt zijn van het bundelen van belangen en het instellen van een algemeen belangactie in plaats van één of zeer vele individuele acties. Hier wordt aldus een andere effectiviteit bedoeld dan de effectiviteit van de gevorderde maatregel.

85. Ten tweede geldt dat het in deze zaak ook niet kan gaan over causaliteit die moet worden aangetoond in de context van een schadevergoedingsactie (het causale verband tussen een normschending en schade). Het gaat hier immers om een bevelsvordering ex 3:296 BW.
86. Ten derde geldt dat voor de toewijzing van een bevel op grond van artikel 3:296 BW geen aantoonbare of dreigende schade vereist is en evenmin een causaal verband met een reeds gepleegde onrechtmatige daad.⁵⁹ De dreigende schending van de rechtsplicht is voldoende om een bevel of verbod uit te spreken.⁶⁰ Over die rechtsplicht heeft Milieudefensie c.s. het volgende te melden.
87. De op Shell rustende rechtsplicht wordt gevonden op basis van een zeer grote hoeveelheid objectieve aanknopingspunten en relevante feiten en omstandigheden. Zoals hiervoor reeds is aangegeven, is het bestaan van deze ongeschreven zorgvuldigheidsnorm door Milieudefensie c.s. in eerste aanleg uitgebreid onderbouwd,⁶¹ door de rechtbank vastgesteld en toegelicht in hoofdstuk 4.4 van het Vonnis en laatstelijk door Milieudefensie c.s. nader toegelicht in reactie op de grieven van Shell in de MvA, met name in hoofdstuk 1 t/m 5. Deze objectieve aanknopingspunten en relevante feiten en omstandigheden wijzen allemaal dezelfde kant op, namelijk dat Shell een eigen, zelfstandige zorgplicht heeft om proportioneel bij te dragen aan het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering. Zoals eerder aangegeven (hoofdstuk 4 van deze MnaV) laat M&M deze grondslagen voor de gevonden rechtsnorm grotendeels onbesproken en onbetwist.
88. Shell en M&M zouden in weerwil van al deze grondslagen graag geoordeeld zien dat het karakter van gevaarlijke klimaatverandering – als mondiaal probleem met vele veroorzakers – volledig in de weg staat aan het vinden van een voor een specifieke partij geldende individuele rechtsnorm, met als (causaliteits)motivering dat één partij noch in zijn eentje het gehele mondiale probleem veroorzaakt, noch het gehele probleem kan verhelpen, waardoor een reductiebevel tegen één partij volgens hen niet effectief zou zijn ter bestrijding van het mondiale probleem. De rechtbank in eerste aanleg heeft evenwel terecht onderkend dat dit mondiale karakter van klimaatverandering niet in de weg staat aan het vinden van een rechtsnorm, maar er enkel toe leidt dat er sprake is van een deelverantwoordelijkheid en rechtsplicht die proportioneel is aan het eigen aandeel in het probleem. Daarmee wordt recht gedaan aan de omstandigheid dat geen enkel land of bedrijf in staat is in zijn eentje het gehele klimaatprobleem op te lossen, maar leidt dit niet tot de door Shell en M&M gewenste eindconclusie dat elke juridisch afdwingbare verantwoordelijkheid ontbreekt en de norm onvindbaar is.
89. Uit de formulering van de rechtsnorm als deelverantwoordelijkheid om proportioneel bij te dragen aan het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering volgt dat de gedragingen van andere actoren en het effect van deze gedragingen op de mondiale emissies niet relevant is voor de beoordeling van de onderhavige zaak. Dit is niet vreemd: de eventuele gedragingen van deze andere actoren en de daaruit volgende schade en (dreigende) belangenaantastingen liggen hier niet ter toetsing voor en daartegen wordt hier ook geen bescherming gevraagd. Waar het om gaat is dus het volgende: indien het bestaan van de rechtsplicht is aangetoond en de verplichting door

⁵⁹ Conclusie P-G Langemeijer en A-G Wissink bij het Urgenda-arrest (ECLI:NL:PHR:2019:887), r.ov. 2.10.

⁶⁰ Asser/Sieburgh 6-IV 2019/153.4, K.J.O. Jansen in GS Onrechtmatige Daad, art. 6:162 BW, aant. 3.4.1 en Van der Helm, Het rechterlijk bevel en verbod als remedie 2023/369 (p. 146).

⁶¹ Zie in dit verband ook de samenvatting van de objectieve aanknopingspunten en relevante feiten en omstandigheden uit eerste aanleg in hoofdstuk 2.1 en 2.2 van de MvA.

Shell wordt geschonden, of dreigt te worden geschonden, is Milieudefensie c.s. gerechtigd hiertegen bescherming te vragen en moet Shell door de rechter op vordering van Milieudefensie c.s. tot nakoming van haar rechtsplicht worden veroordeeld. De essentie van artikel 3:296 BW is immers dat een rechtsplicht dient te worden nagekomen. Met andere woorden: de dreigende schending van de rechtsplicht door Shell is voldoende om een bevel of verbod uit te spreken. In eerste aanleg is dat ook gebeurd.

90. De effectiviteitsverweren van Shell en M&M miskennen in dit verband bovendien de mogelijkheid dat ook voor andere fossiele bedrijven een zorgvuldigheidsnorm gevonden kan worden die leidt tot een (afdwingbare) rechtsplicht in relatie tot klimaatverandering en lijkt gegrond op de onlogische en onaannemelijke premisse dat een dergelijke (al dan niet gelijke) rechtsplicht voor geen enkel ander bedrijf zal gelden.⁶² Immers, andere bedrijven kunnen enkel 'rechtmatig' substitueren wanneer voor hen geen zorgvuldigheidsnorm en rechtsplicht geldt. Zoals de rechtbank aangeeft: "*Ook andere bedrijven moeten mensenrechten respecteren*".⁶³ Indien een dergelijke rechtsplicht ook voor andere bedrijven kan gelden, kunnen Shell en M&M zich in het kader van de causaliteit en het vinden van de zorgvuldigheidsnorm en rechtsplicht niet verweren met een verwijzing naar de (eveneens) onrechtmatige gedragingen van anderen.
91. Een honorering van het substitutieverweer of het vanwege soortgelijke effectiviteitsredenen 'onvindbaar' achten van een zorgvuldigheidsnorm en rechtsplicht zou aldus neerkomen op de categorische ontkenning van iedere en elke zelfstandig op individuele actoren rustende (deél)verantwoordelijkheid, ongeacht de grote invloed van (specifieke) actoren op het klimaatprobleem en de oplossing daarvan. Een effectief rechtsmiddel tegen een dreigende belangen aantasting vanwege concrete gedragingen van specifieke actoren zoals Shell en de Nederlandse Staat zou daardoor komen te ontbreken, evenals een effectief rechtsmiddel tegen een wereldomvattend probleem.⁶⁴ Dit is onaanvaardbaar, mede in het licht van de erkenning van Shell dat er een maatschappelijke consensus bestaat over het feit dat individuele bedrijven maatregelen moeten nemen om hun emissies te reduceren en dat niets doen onaanvaardbaar is.⁶⁵
92. De rechtbank heeft het hierboven beschreven toetsingskader onderkend in r.ov. 4.4.49 van het Vonnis en terecht geconcludeerd dat het substitutieverweer – zelfs als van perfecte substitutie sprake zou zijn – niet in de weg kan staan aan het vinden van een voor Shell geldende zorgvuldigheidsnorm en rechtsplicht. De omstandigheid dat de rechtbank de weerlegging van dit verweer van Shell heeft behandeld als één van de 14 omstandigheden die een rol spelen bij de invulling van de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm,⁶⁶ betekent niet dat in dit verband sprake is van een cirkelredenering, zoals M&M stelt. De plaatsing op deze locatie in het Vonnis wordt immers veroorzaakt doordat Shell dit verweer heeft aangevoerd in het kader van het vinden van de zorgvuldigheidsnorm. Van een cirkelredenering is aldus geen sprake.
93. De argumenten die M&M in relatie tot r.ov. 4.4.49 van het Vonnis aanvoert in randnummers 48 t/m 50 van de MnaV kunnen vanwege het bovenstaande niet slagen. M&M lijkt te menen dat de

⁶² Waarbij het natuurlijk steeds gaat om een contextgebonden norm, waardoor de precieze individuele verantwoordelijkheden en verplichtingen van geval tot geval kunnen verschillen. Naarmate de situatie van een ander bedrijf meer gelijkend is aan de situatie van Shell, zal evenwel de te vinden norm en rechtsplicht meer gelijkend zijn.

⁶³ Vonnis, r.ov. 4.4.50.

⁶⁴ Vgl. de conclusie die uw Hof trok in r.ov. 64 van uw arrest in de Urgenda-zaak van 9 oktober 2018 (ECLI:NL:GHDHA:2018:2591).

⁶⁵ MvG onder par. 7.2.3.a.(iii); zie ook 2.2.9, 2.3.10, 3.2.17 en 5.2.3.(b).

⁶⁶ Zoals weergegeven door de rechtbank in hoofdstuk 4.4 van het Vonnis.

door de rechtbank gebezigde argumenten inzake het positieve effect van iedere reductie in uitstoot en de verwijzing naar het Kalimijnen-arrest, argumenten zijn van de rechtbank die leiden tot het 'vinden' van de specifiek voor Shell geldende zorgvuldigheidsnorm en tot de bepaling van wat als onrechtmatig gedrag heeft te gelden. Dit is niet het geval. De rechtbank motiveert hier enkel waarom het door Shell gevoerde substitutieverweer geen afbreuk doet aan de vindbaarheid van de zorgvuldigheidsnorm en waarom een individuele aangesproken partij (een staat of een bedrijf als Shell) zich niet kan verweren met een verwijzing naar de gedragingen van andere partijen die blijven uitstoten. Hierbij is relevant dat geen enkele individuele reductie in lijn met de deelverantwoordelijkheid van een partij als Shell of de Nederlandse Staat verwaarloosbaar is.⁶⁷ Het Kalimijnen-arrest is in dit verband een bevestiging van het bestaan van een dergelijke deelverantwoordelijkheid, inhoudende dat milieuvervuilers elk aansprakelijk kunnen zijn voor hun individuele (dreigend) onrechtmatige aandeel in de vervuiling.⁶⁸

94. Ook het argument dat M&M in randnummer 51 naar voren brengt ter zake de weerlegging door de rechtbank van het Mulder-rapport berust op hetzelfde onjuiste begrip van het Vonnis en het toepasselijke juridisch kader.
95. Allereerst geldt in dit verband dat volgens vaste jurisprudentie de motivering van een rechterlijk oordeel bezien moet worden in het licht van het gevoerde partijdebat en de daarbij behorende gedingstukken. De inhoudelijke weerlegging van het Mulder-rapport door de rechtbank als statische 'momentopname' en als ten onrechte uitgaande van een 'business as usual' scenario, is gebaseerd op verklaringen daarover van Peter Erickson (Senior Scientist, Stockholm Environment Institute en mede-auteur van het Production Gap Report van UNEP et al.),⁶⁹ en een verklaring van Prof. Dr. Ir. J. Rotmans (hoogleraar transitie & duurzaamheid aan de Erasmus Universiteit).⁷⁰ Van een gebrekkige motivering of onderbouwing is aldus geen sprake. M&M heeft ook niet op voornoemde producties gereageerd, noch op de update van de door Milieudefensie c.s. betrokken standpunten in hoofdstuk 8.3 t/m hoofdstuk 8.5 van de MvA.
96. Verder is ook in dit verband duidelijk dat de rechtbank het substitutieverweer uit het Mulder-rapport niet relevant acht omdat "*Ook andere bedrijven mensenrechten [moeten] respecteren*",⁷¹ hetgeen aansluit bij het hierboven door Milieudefensie c.s. geschetste toetsingskader.
97. Het standpunt van M&M in randnummers 52 t/m 55 dat, ook wanneer de reductieverplichting zou leiden tot minder emissies, daarmee nog niet zou zijn toegelicht dat het reductiebevel ook gevaarlijke klimaatverandering daadwerkelijk helpt tegengaan, is voor Milieudefensie c.s. zonder nadere toelichting, die ontbreekt, onnavolgbaar. Iedere CO₂-emissie staat immers in oorzakelijk verband met het veroorzaken van gevaarlijke klimaatverandering en iedere reductie in CO₂-emissies staat in oorzakelijk verband met het tegengaan van gevaarlijke klimaatverandering.⁷²

⁶⁷ Het Urgenda-arrest en de conclusie bij het Urgenda-arrest halen dit argument in dezelfde context aan. Zie HR 20 december 2019 (ECLI:NL:HR:2019:2006), r.ov. 5.7.8 en de conclusie van P-G Langemeijer en A-G Wissink (ECLI:NL:PHR:2019:887), r.ov. 2.13.

⁶⁸ In het Urgenda-arrest en de conclusie bij het Urgenda-arrest wordt in dezelfde context naar het Kalimijnen-arrest verwezen. Zie HR 20 december 2019 (ECLI:NL:HR:2019:2006), r.ov. 5.7.6. en de Conclusie P-G Langemeijer en A-G Wissink bij het Urgenda-arrest (ECLI:NL:PHR:2019:887), r.ov. 2.12.

⁶⁹ Overlegd in eerste aanleg als productie MD-337 en MD-339.

⁷⁰ Overgelegd als productie MD-338.

⁷¹ Vonnis, r.ov. 4.4.50.

⁷² Zie inzake het directe lineaire verband tussen door de mens veroorzaakte uitstoot en de opwarming van de aarde ook r.ov. 2.3.2 Vonnis (waartegen niet is gegriefd).

98. Wanneer M&M met randnummers 52 t/m 55 bedoelt te betogen dat de emissiereducties van Shell, wanneer deze succesvol worden uitgevoerd, vanwege hun geringe omvang op mondiaal niveau geen meetbaar effect zullen hebben op het gevaar van klimaatverandering, kan dit betoog niet slagen. De Nederlandse Staat voerde een vergelijkbaar betoog in de Urgenda-zaak, met het argument dat de extra reducties van de Nederlandse emissies tot 2020 slechts 0,000045 °C minder gemiddelde wereldwijde opwarming tot gevolg zouden hebben en geen meetbaar effect zou hebben op het gevaar van klimaatverandering. Dit betoog werd door de Hoge Raad niet gevolgd. Verweren inhoudende dat het eigen aandeel in de wereldwijde uitstoot maar zeer gering is en dat een vermindering van de uitstoot weinig verschil maakt op mondiale schaal kunnen niet slagen, omdat aanvaarding daarvan ertoe zou leiden dat partijen (dat wil zeggen partijen die een rechtsplicht hebben) zich kunnen onttrekken aan hun individuele deelverantwoordelijkheid, aldus de Hoge Raad.⁷³
99. Dat de Hoge Raad, zoals M&M in randnummer 56 aanhaalt, bij deze overweging wijst op de bijdrage die alle landen moeten leveren overeenkomstig de beginselen die zijn neergelegd in de preambule van het VN Klimaatverdrag, betekent niet dat een dergelijke deelverantwoordelijkheid enkel gestoeld kan zijn op verdragsverplichtingen of dat een dergelijke deelverantwoordelijkheid niet kan gelden voor bedrijven met een grote invloed op het klimaatprobleem en de oplossing daarvan. Een dergelijke deelverantwoordelijkheid en rechtsplicht is er wel degelijk, gelet op onder meer het Kalimijnen-arrest en de zeer vele aangedragen feiten, omstandigheden en objectieve aanknopingspunten.
100. Het argument van M&M in randnummer 55 dat niet iedere reductie van broeikasgassen een positief effect heeft op het tegengaan van een gevaarlijke klimaatverandering, omdat bijvoorbeeld bij het bouwen van kerncentrales broeikasgassen worden uitgestoten, terwijl kerncentrales op langere termijn een vermindering van broeikasgassen opleveren ten opzichte van andere methodes van energieopwekking, kan in dit verband eveneens niet slagen. M&M geeft niet aan welke activiteit Shell zou verrichten die een positief effect heeft op het tegengaan van een gevaarlijke klimaatverandering en welke onverenigbaar is met het reductiebevel of maakt dat Milieudefensie c.s. geen belang heeft bij dit reductiebevel. Daarbij is van belang te vermelden dat de emissies die gepaard gaan met het transformatieproces van de mondiale energievoorziening, zoals het bouwen van windmolens of (zoals M&M voorstaat) kerncentrales, moeten passen binnen het bestaande koolstofbudget en dus geen afbreuk kunnen doen aan de noodzaak van de mondiale emissiereductie van 45% die moet en kan hebben plaatsgevonden in 2030. Ook in zoverre kan dit betoog van M&M niet slagen.
101. Samenvattend volgt uit het voorgaande dat de argumenten van M&M voor wat betreft de causaliteit niet kunnen slagen. In het bijzonder miskent M&M het relevante toetsingskader, op basis waarvan Shell ex artikel 3:296 BW in geval van een dreigende schending van een rechtsplicht moet worden veroordeeld tot nakoming daarvan.
102. Dat het gevorderde reductiebevel kan bijdragen aan het voorkomen van deze dreigende belangenaantasting door Shell is vervolgens ontegenzeggelijk het geval, nu door het bevel de CO₂-emissies van Shell zullen dalen. Daarmee is ook het belang van Milieudefensie c.s. bij het reductiebevel in de zin van artikel 3:303 BW gegeven.

⁷³ Zie HR 20 december 2019 (ECLI:NL:HR:2019:2006), r.ov. 5.7.7. Zie in dit verband ook de conclusie van P-G Langemeijer en A-G Wissink bij het Urgenda-arrest (ECLI:NL:PHR:2019:887), r.ov. 4.200, 4.215 en 4.216.

103. M&M besteedt in haar argumentatie over het belangvereiste in randnummers 57 t/m 59 van de MnaV nog aandacht aan het door Milieudefensie c.s. aangehaalde Pirate Bay-arrest.⁷⁴
104. Zoals toegelicht in de MvA⁷⁵ werd in deze zaak door de Hoge Raad het verweer afgewezen dat een bevel tot blokkering van de zogenaamde torrentwebsite 'The Pirate Bay' door twee internetproviders niet effectief was, omdat er door een verminderd bezoek aan The Pirate Bay geen sprake zou zijn van minder auteursrechtelijke inbreuken als geheel vanwege het bestaan van andere torrentwebsites. In het kader van de effectiviteitstoets kon dus niet worden verlangd dat het achterliggende einddoel (het algeheel laten afnemen van inbreuken op IE-rechten via BitTorrent) werd bereikt, maar was alleen de inbreuk door de aangesproken partij relevant. Zonder nadere motivering viel volgens de Hoge Raad niet in te zien waarom er geen rechtens te respecteren belang zou bestaan bij het blokkeren van één torrentwebsite. Dit gold temeer nu eiser Stichting Brein had aangegeven hierna stap-voor-stap ook andere torrentwebsites aan te zullen spreken.
105. Om gelijke redenen is in de onderhavige zaak niet doorslaggevend in welke mate de totale mondiale emissies door het reductiebevel aan Shell dalen. Het gaat erom dat de dreigende schending (onrechtmatige daad) door Shell wordt voorkomen.
106. Het enige argument dat M&M in relatie tot het Pirate Bay-arrest aanvoert is dat aldaar de onrechtmatige daad (de inbreuk op het auteursrecht) vaststond, terwijl dat niet het geval zou zijn voor wat betreft de emissies van Shell. Daarmee erkent M&M dat, wanneer de zorgvuldigheidsnorm en rechtsplicht gevonden wordt en er sprake is van (gevreesd) onrechtmatig handelen, het belangvereiste ex artikel 3:303 BW niet met zich brengt dat doorslaggevend is voor deze zaak in welke mate de totale mondiale emissies door het reductiebevel aan Shell dalen. Voor de effectiviteit is enkel van belang of de dreigende schending (onrechtmatige daad) door Shell wordt voorkomen en dat is met het reductiebevel het geval.
107. Gelet op al het voorgaande kan hetgeen M&M in het kader van de effectiviteit aanvoert niet slagen.
108. Rest Milieudefensie c.s. enkel nog iets te zeggen over het standpunt van M&M in randnummers 31 en 60 t/m 63 dat haar probleem met het Vonnis niet slechts is dat aan Shell een reductieverplichting wordt opgelegd, maar dat Milieudefensie c.s. deze uitspraak gebruikt om ook andere partijen tot klimaatbeleid aan te zetten. Volgens M&M kan er geen sprake zijn van een belang ex artikel 3:303 BW wanneer het belang van Milieudefensie c.s. bij het reductiebevel hierin gelegen zou zijn, omdat het Milieudefensie c.s. dan enkel om de derdenwerking of precedentwerking van het Vonnis te doen zou zijn.
109. Uit al het voorgaande moge duidelijk blijken dat het Milieudefensie juridisch en feitelijk te doen is om het terugbrengen van de emissies van de Shell Groep. Milieudefensie c.s. verzoekt de rechter om effectieve bescherming tegen de dreigende schending van de op Shell rustende zelfstandige rechtsplicht om proportioneel en adequaat bij te dragen aan het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering. Het gaat Milieudefensie c.s. niet – zoals M&M kennelijk veronderstelt – om

⁷⁴ HR 13 november 2015 (ECLI:NL:HR:2015:3307), r.ov. 4.2.2-4.2.3.

⁷⁵ MvA par. 897 t/m 901.

het louter creëren van een juridisch of maatschappelijk precedent. Dat er diverse forse directe en indirecte effecten van het Vonnis en het reductiebevel uitgaan,⁷⁶ welke niet enkel invloed hebben op Shell, maar op de energietransitie als zodanig en welke kunnen leiden tot een additionele afname van de mondiale CO2-emissies, ziet Milieudefensie c.s. als wenselijk en positief, maar laat onverlet dat het in deze zaak allereerst gaat om het verkrijgen van effectieve bescherming tegen de dreigende schending van de rechtsplicht van Shell.

110. De omstandigheid dat Milieudefensie c.s. het Vonnis gebruikt om ook andere partijen aan te zetten om een proportionele bijdrage te laten leveren, maakt het voorgaande niet anders. Sterker nog, dit sluit goed aan bij het gegeven dat preventie en rechtsontwikkeling behoren tot de (belangrijkste) doelen van het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht en burgerlijk procesrecht.⁷⁷ Het Vonnis, de daaruit volgende rechtsontwikkeling en de afschrikkende werking die het reductiebevel voor bepaalde partijen wellicht (en hopelijk) zal hebben, leveren in die zin een bijdrage aan de preventieve functie die met het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht is beoogd. In dit verband kan Milieudefensie c.s. moeilijk worden verweten dat zij, in lijn met deze beoogde preventieve functie, de volgens haar wenselijk geachte rechtsontwikkeling en afschrikkende functie kracht bijzet door het Vonnis bij andere partijen onder de aandacht te brengen.

6. Afsluitende opmerkingen en conclusie

111. Voordat Milieudefensie c.s. haar conclusie formuleert nog het volgende.
112. In hoofdstuk 3.1 van deze memorie van antwoord na voeging onderschreef Milieudefensie c.s. reeds dat de kosten en baten van de energietransitie rechtvaardig verdeeld dienen te worden. Het Vonnis staat ook niet in de weg aan de behartiging van die belangen door de politiek. Ook op andere punten zijn Milieudefensie c.s. en M&M het ogenschijnlijk met elkaar eens. Blijkens de statutaire doelstelling van M&M, komt zij op voor *“de belangen en rechten van Nederlandse burgers in verband met energie, in brede zin (inclusief democratie, economie, omgeving, klimaat en gezondheid)”*.⁷⁸ Op basis van die brede statutaire doelomschrijving gaat Milieudefensie c.s. ervan uit dat ook M&M onderschrijft dat gevaarlijke klimaatverandering in het belang van haar achterban moet worden voorkomen. In zoverre lijkt het erop dat partijen niet zozeer verdeeld zijn over dit doel, maar (enkel) over de in te zetten middelen voor het bereiken van dit doel, namelijk of hierbij een rol is weggelegd voor de rechter.
113. M&M meent namelijk dat de rechter geen rol te spelen heeft bij de beantwoording van rechtsvragen die betrekking hebben op de verantwoordelijkheid van bedrijven in relatie tot het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering. M&M stelt dat in de trias politica alleen de beide politieke machten een democratische legitimatie hebben en dat Uw Hof stappen richting een ‘dikastrocatie’ zet bij het bekrachtigen van het Vonnis.⁷⁹
114. Dat is onjuist. Ook de rechterlijke macht is immers democratisch gelegitimeerd en wel via de door de wetgever tot stand gebrachte wetten waarop de belangrijke grondwettelijke taak van de

⁷⁶ Zoals beschreven in hoofdstuk 8.3 t/m 8.5 van de MvA.

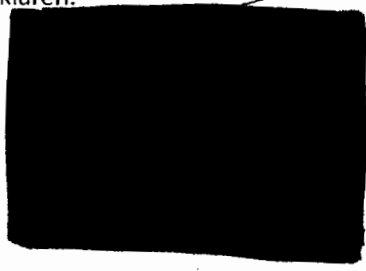
⁷⁷ Zie in dit verband E. Langenberg & L. Visscher in NJB 2022/2546, L. Visscher in AVS 2020/34, C.J.J.C van Nispen, Sancties in het vermogensrecht (Mon. BW nr. A11) 2018/5 en Van der Helm, Het rechterlijk bevel en verbod als remedie 2023/69, 75 en 87 (paragraaf 3.2 en 3.3).

⁷⁸ Productie 4 van M&M in het incident.

⁷⁹ MvV, par. 65.

rechterlijke macht is gestoeld. In onder meer Hoofdstuk 3.3 en 3.4 (par. 57 t/m 77) MvA heeft Milieudefensie c.s. reeds toegelicht dat de rechterlijke macht ingevolge artikel 11 en 13 Wet AB niet alleen gelegitimeerd, maar zelfs verplicht is om de tussen Shell en Milieudefensie c.s. geldende rechtsnorm vast te stellen die uit het ongeschreven recht voortvloeit en bij (dreigende) schending daarvan een rechterlijk bevel tot nakoming op te leggen.

115. Milieudefensie c.s. meent dat M&M – mede gelet op de brede belangenbehartiging die zij conform haar statuten nastreeft – had moeten vaststellen dat de democratie die zij mede stelt te verdedigen, slechts kan functioneren bij het respecteren en accepteren van het rechtsstatelijk karakter ervan. In dat kader zou M&M de rol van de rechter volgens Milieudefensie c.s. juist moeten omarmen.
116. Ook voor het overige sluiten de standpunten van M&M in de MnaV – waarin zij het door haar te verdedigen belang inmiddels heeft vernauwd tot het beweerde belang van Nederlandse burgers bij instandhouding van het aanbod fossiele energie⁸⁰ – niet aan bij de holistische benadering die de statuten van M&M voorschrijven. Het blijft dan immers onduidelijk hoe de opvattingen van M&M over de door haar gevoelde noodzaak tot instandhouding van het aanbod fossiele energie te verenigen valt met de belangen en rechten van Nederlandse burgers in verband met klimaat, economie, omgeving en gezondheid, zoals genoemd in haar statuten. Wat daar ook van zij; Milieudefensie c.s. heeft met deze MnaV in elk geval nogmaals verduidelijkt dat de energiebelangen van de Nederlandse burgers in het geheel niet op het spel staan door het Vonnis en zelfs gediend zijn met het Vonnis. Wat dat betreft had Milieudefensie c.s. M&M eerder aan haar zijde verwacht dan aan de zijde van Shell.
117. In het licht van al het bovenstaande stelt Milieudefensie c.s. vast dat de door M&M aangevoerde gronden falen en daarom niet kunnen leiden tot aantasting van het Vonnis. Milieudefensie c.s. handhaaft haar conclusie als geformuleerd in Hoofdstuk 12 MvA. In aanvulling daarop verzoekt Milieudefensie c.s. uw Hof om:
 - a) M&M te veroordelen in de kosten van dit geding, alsmede de gebruikelijke nakosten, te vermeerderen met de wettelijke rente als bedoeld in artikel 6:119 BW vanaf veertien dagen na de dag waarop het arrest is gewezen, althans betekend en die kostenveroordeling uitvoerbaar bij voorraad te verklaren.

⁸⁰ In haar eerdere correspondentie (Productie MDV-4) wees M&M nog wel op die brede belangenbehartiging en in de MvV sprak M&M over het belang van energiezekerheid en betaalbare energie voor Nederlandse burgers (zie bijv. par. 30 MvV).

